Przewodnik turystyczny po mieście Mszana Dolna

Turistický sprievodca mestom Mszana Dolna

The Mszana Dolna Tour Guide

Wyłączną odpowiedzialność za zawartość niniejszej publikacji ponoszą jej autorzy
i nie może być ona utożsamiana z oficjalnym stanowiskiem Unii Europejskiej oraz Euroregionu „Tatry”.

Výhradnú zodpovednosť za obsah tejto publikácie nesú jej autori
a nedá sa stotožniť s oficiálnym stanoviskom Európskej únie a Euroregiónu „Tatry”.

The parties solely responsible for the contents of this publication are its authors
and it is not to be identified with an official position of the European Union.

Opracowanie | Príprava | Prepared
Fundacja Wspierania Rozwoju Lokalnego „Inicjatywa” w Mszanie Dolnej

Tekst | Text | Text
Marek Panek

Fotografie | Fotografie | Photographs
zasoby Urzędu Miasta w Mszanie Dolnej

Grafiki | Grafika | Graphics
autorstwa Krzysztofa Tyskiego – zasoby Urzędu Miasta w Mszanie Dolnej

Tłumaczenia | Preklady | Translation
Joanna Aleksandra Wicik

Projekt graficzny | Grafický návrh | Graphic design
Grażyna Kłakowicz
SINDRUK

Wydawca | Vydavateľ | Publisher
Miasto Mszana Dolna

ISBN: 978-83-963135-2-2

Wydanie I, Mszana Dolna 2022

Skład i druk | Sadzba a tlač | Printing
Zakład Poligraficzny SINDRUK
ul. Firmowa 12, 45-594 Opole

W przewodniku

● Wiadomości ogólne
Všeobecné informácie | General information 4
Położenie
Poloha | Location
Geografia i przyroda
Zemepisná poloha a prírodné podmienky | Geography and nature
Etnografia
Etnografia | Ethnography

● Historia Mszany Dolnej
Dejiny Mszany Dolnej | The history of Mszana Dolna 10
W I Rzeczpospolitej
V období I. Poľskej republiky | During the First Polish Republic
W Galicji
V Haliči | In Galicia
I wojna światowa. W II Rzeczypospolitej
1. svetová vojna. Obdobie 2. Poľskej republiky
| The First World War. In the Second Polish Republic
II wojna światowa
2. svetová vojna | The Second World War
Po wojnie
Po vojne | After the war

● Spacer po centrum Mszany Dolnej
Prechádzka centrom Mszany Dolnej |
A walk around the centre of Mszana Dolna 24
Kościół św. Michała Archanioła
Kostol sv. Michala Archanjela
| The church of St. Michael the Archangel
Ochotnicza Straż Pożarna
Dobrovoľnícky hasičský zbor | The Volunteer Fire Department
Cesarsko-Królewski Sąd Powiatowy
The Imperial-Royal County Court | Cisársko-kráľovský Okresný súd
Cmentarz wojenny
Vojnový cintorín | The war cemetery
Miejska Biblioteka w Mszanie Dolnej
The Town Library in Mszana Dolna
| Mestská knižnica v Mszane Dolnej
Galicyjska Kolej Transwersalna
The Galician Transversal Railway | Haličská transverzálna železnic

● Spacer wokół zespołu dworskiego
A walk around the manor complex
| Prechádzka okolo palácového komplexu 40

● Wycieczka na Lubogoszcz
A tour to Lubogoszcz | Výlet na Lubogoszcz 48

Wiadomości ogólne

Położenie

Mszana Dolna, miasto liczące ok. 7,8 tys. mieszkańców, leży województwie małopolskim, w zachodniej części powiatu limanowskiego. Jest siedzibą dwóch gmin: Miasta Mszana Dolna i Gminy Mszana Dolna. Do Mszany od północy można dojechać tzw. „zakopianką" (DK 7 i S7) i DW 968. Od zachodu i wschodu DK 28, od południa DW 968. Miejscowość dzięki temu układowi dróg jest dobrze skomunikowana z Krakowem, Zakopanem, Szczawnicą i Nowym Sączem. Od każdego z tych miast leży w odległości nie większej niż 60 km. Ta niewielka odległość pozwala na zorganizowanie z Mszany jednodniowych wycieczek zarówno do Krakowa i Wieliczki, jak i w Tatry, Pieniny czy Beskid Sądecki. Będąc w Mszanie Dolnej, można też dojechać w ciągu ok. 1 godziny do granicy ze Słowacją w Chyżnem i zrobić jednodniowy wypad w góry słowackie, np. Magurę Orawską, Tatry Zachodnie czy Góry Choczańskie. Niewątpliwym atutem Mszany jest także to, iż w czasie ok. 30 min. można z niej dojechać do punktów początkowych szlaków prowadzących na szczyty, takie jak Mogielica, Łopień czy Jasień w Beskidzie Wyspowym, Turbacz, Kudłoń czy Gorc w Gorcach albo Lubomir w Beskidzie Makowskim. W odległości ok. 15 km od Mszany leży znane uzdrowisko Rabka-Zdrój, a w odległości ok. 25 km mniej znana miejscowość z wodami mineralnymi – Szczawa. Około 10 km od Mszany leży Poręba Wielka, kolejna miejscowość posiadająca wody mineralne – termalną solankę. Mszana Dolna jest także dobrym punktem dojazdowym dla amatorów narciarstwa. W jej pobliżu leżą stacje narciarskie: w Kasinie Wielkiej, Koninkach i Lubomierzu oraz trasy narciarstwa biegowego wokół Mogielicy.

Geografia i przyroda

Miasto leży w niewielkiej kotlinie, na pograniczu Beskidu Wyspowego i Gorców w mszańskim oknie tektonicznym, powstałym w wyniku erozji, która doprowadziła do wynurzenia się skał mniej odpornych na wietrzenie. Skutkiem tego, wzniesienia położone na południe od miasta, mają charakter łagodniejszy i są niższe, niż otaczające je masywy Beskidu Wyspowego i Gorców. Wzniesienia te leżą w dwóch grzbietach górskich. Pierwszy schodzi od Ćwilina przez Czarny Dział, Grunwald z Wsołową. Drugi prowadzi od Barda (w głównym grzbiecie gorczańskim) przez Potaczkową i Adamczykową. Ich wysokość nie przekracza 750 m n.p.m. Centrum miasta leży na wysokości ok. 400 m n.p.m. Od północy i zachodu Mszanę Dolną otaczają beskidzkie szczyty: Lubogoszcz, Szczebel, Luboń Wielki, których wysokość wynosi ok. 1000 m n.p.m. Taka konfiguracja terenu pozwala na organizowanie z miasta wycieczek o różnym stopniu trudności, także dla turystów początkujących lub z małymi dziećmi.

Miasto leży w dorzeczu rzeki Raby, u ujścia do niej rzeki Mszanki. Przez obszar miasta przepływają liczne potoki, większe z nich to Porębianka oraz Słomka. Klimat miejscowości, zaliczany do umiarkowanych ciepłych, jest modyfikowany przez wysokość nad poziomem morza. Średnie roczne temperatury wynoszą 7,2°C, przy średniej temperaturze stycznia -3,4°C i lipca 17,3°C. Opady są wysokie, sięgają 800–1000 mm w skali roku. Szata roślinna Mszany Dolnej i opisanych w przewodniku szczytów ma układ piętrowy. Do wysokości 600 m n.p.m. sięga pasmo pogórza, które wcześniej porastały lasy liściaste, z dębem, lipą i grabem. Dziś jest ono w dużej mierze zajęte pod łąki, uprawy oraz zabudowę. Powyżej 600 m n.p.m. leży pasmo regla dolnego, w którym dominuje buk i jodła, a także świerk. Jeśli chodzi o świat

Poloha

Mszana Dolna, mesto s počtom obyvateľov približne 7800, leží v malopoľskom vojvodstve, v západnej časti okresu Limanowa. Je sídlom dvoch obcí: mesta Mszana Dolna a obce Mszana Dolna. Do Mszany sa môžete zo severu dostať tzv. zakopanskou cestou (hlavnou DK 7 a rýchlostnou S7) a krajskou cestou DW 968. Zo západu a východu – cestou DK 28, z juhu – DW 968. Vďaka takémuto usporiadaniu siete ciest je dobre prepojená s Krakovom, Zakopaným, Szczawnicou a Nowým Sączom. Od každého z týchto miest leží v menšej vzdialenosti ako 60 km. Vďaka takej malej vzdialenosti môžete z Mszany organizovať jednodňové výlety do Krakova a Wieliczky, Tatier, Pienin či Sandeckých Beskýd. Z Mszany Dolnej sa k hraniciam so Slovenskou republikou (Chyžné/Trstená) môžete dostať približne do 1 hodiny a urobiť jednodňový výlet do slovenských hôr, napr. do Oravskej Magury, Západných Tatier alebo Chočských vrchov. Nepochybnou výhodou pobytu v Mszane je aj to, že v priebehu 30 min. odtiaľ dôjdete k východiskovým bodom turistických chodníkov na vrcholy ako Mogielica, Łopień či Jasień v Ostrovných Beskydách, Turbacz, Kudłoń či Gorc v Gorciach alebo Lubomir v Makowských Beskydách. Vo vzdialenosti okolo 15 km od Mszany ležia známe kúpele Rabka-Zdrój a vo vzdialenosti približne 25 km – menej známa obec s minerálnymi prameňmi - Szczawa. Vo vzdialenosti približne 10 km od Mszany leží Poręba Wielka, ďalšia obec s minerálnymi prameňmi, tentokrát je to termálna soľanka.

Mszana Dolna je tiež dobrým východiskovým bodom pre lyžiarov. V blízkosti sa nachádzajú lyžiarske stanice: v Kasine Wielkej, Koninkách a Lubomierzi, bežkárske trate sa nachádzajú v okolí Mogielice.

Location

Mszana Dolna, a town of about 7.8 thousand inhabitants, is located in the Lesser Poland Voivodeship, in the western part of Limanowa County. It is the seat of two municipalities: the Town of Mszana Dolna Town and the Municipality of Mszana Dolna. It is accessible from the north by the "Zakopianka" expressway (DK 7 and S7) and DW 968; from the west and east by DK 28, and from the south by DW 968. Thanks to these roads it is well connected with Cracow, Zakopane, Szczawnica and Nowy Sącz. The distance from all of these towns is no longer than 60 km. This short distance allows you to organise one-day trips from Mszana to such destinations as Cracow, Wieliczka, or even the Tatra, Pieniny or Beskid Sądecki Mountains. While in Mszana Dolna, you are only approx. an hour away from the Polish-Slovak border in Chyżne, which lets you make a one-day excursion to the Slovak mountain ranges, for example, the Orava Magura, the Western Tatras or the Choč Mountains. An undeniable advantage of Mszana is also the fact that you can drive to the starting points of hiking trails that lead to such peaks as Mogielica, Łopień or Jasień in the Island Beskids; Turbacz, Kudłoń, and Gorc in the Gorce Mountains, or Lubomir in the Maków Beskids in only approx. 30 minutes. The famous spa town, Rabka-Zdrój is just 15 km away, and Szczawa, a lesser known town with mineral waters is at a short distance of 25 km. You will find Poręba Wielka, which is another town with mineral waters – it is known for its salt springs, just 10 km away.

Mszana Dolna is a good access point for skiing enthusiasts, as well. The following ski slopes are located in the vicinity: Kasina Wielka, Koninki and Lubomierz, as well as cross-country skiing trails around Mogielica.

zwierząt, to na opisanych w przewodniku trasach można spotkać sarny, zające, jelenie, dziki, lisy, a także wilki. Świat gadów i płazów reprezentują m.in. jaszczurka zwinka, zaskroniec, padalec, żmija zygzakowata, a także salamandra plamista (symbol Gorczańskiego Parku Narodowego). Z ptaków na terenie Mszany gniazduje bocian biały, w polach można także spotkać bażanta albo kuropatwę. W dolinach Raby i Mszanki pojawiają się rzadkie gatunki, takie jak czapla siwa i bocian czarny. W reglu dolnym występują m.in. zięba, kowalik, rudzik czy dzięcioł zielony. Teren miasta obejmuje dwa obszary „Natura 2000": „Raba z Mszanką" oraz „Lubogoszcz". Na południe od Mszany Dolnej leży Gorczański Park Narodowy. W okolicy są też dwa rezerwaty przyrody. Pierwszy to rezerwat przyrody nieożywionej „Luboń Wielki", drugi – „Śnieżnica", utworzony dla ochrony naturalnego fragmentu buczyny karpackiej.

Etnografia

Mszana Dolna uchodzi za stolicę Ziemi Zagórzańskiej, na którą składa się obszar trzech gmin (dwie mszańskie i Niedźwiedź). O Zagórzanach pisał już w połowie XIX w. Wincenty Pol. Różnili się oni od Górali Podhalańskich zarówno obyczajami, jak i strojem, a także gwarą, którą jeszcze można usłyszeć. Piewcą ludu zagórzańskiego był Władysław Orkan. Zagórzanie byli przedmiotem badań etnograficznych, prowadzonych przez Oskara Kolberga, prof. Romana Reinfussa, a także dr. Sebastiana Flizaka. Gwarę zagórzańską bada prof. Józefa Kobylińska.

Zemepisná poloha a prírodné podmienky

Mesto leží v malej kotline, na rozhraní Ostrovných Beskýd a Gorcov v tzv. mszanskom tektonickom okne vytvorenom v dôsledku erózie, ktorá spôsobila, že sa odhalili skaly menej odolné voči zvetraniu. Z tohto dôvodu majú kopce nachádzajúce sa južne od mesta miernejší charakter a sú nižšie ako okolité masívy Ostrovných Beskýd a Gorcov. Tieto vrchy ležia v dvoch horských hrebeňoch. Prvý schádza od Ćwilina cez Czarny Dział, Grunwald so Wsołowou. Druhý vedie od Barda (v hlavnom hrebeni Gorcov) cez Potaczkowu a Adamczykowu. Ich výška nepresahuje 750 m n.m. Centrum mesta leží vo výške približne 400 m n.m. Na severe a západe Mszanu Dolnú obklopujú beskydské vrcholy: Lubogoszcz, Szczebel, Luboń Wielki, ktoré dosahujú výšku okolo 1000 m n.m. Také pestré okolie umožňuje organizovanie výletov a túr s rôznym stupňom náročnosti, ponúka trasy vhodné pre začiatočníkov a rodiny s malými deťmi.

Mesto leží pri sútoku riek Raba a Mszanka. Mestom pretekajú mnohé potoky, Porębianka a Słomka patria k tým väčším. Podnebie v meste klasifikujeme ako mierne teplé, ovplyvňuje ho tiež nadmorská výška. Priemerné ročné teploty sú 7,2 °C, pri priemernej teplote v januári -3,4 °C a v júli 17,3 °C. Zrážky sú vysoké, dosahujú hodnotu 800–1000 mm ročne. Rastlinstvo Mszany Dolnej a vrchov opísaných v knihe je výškovo rozdielne. Do výšky 600 m n.m. siaha vegetačný stupeň charakteristický pre pohorie, dávnejšie tu rástli listnaté stromy s dubom, lipou a hrabom. Dnes toto územie vo väčšine zaberajú lúky, poľnohospodárske pozemky a zástavba. Vo výške viac ako 600 m n.m. leží vegetačný stupeň zmiešaného lesa, v ktorom prevláda buk a jedľa, rastie tu tiež smrek. Čo sa týka fauny, na trasách opísaných v sprievodcovi môžete stretnúť srnce, zajace, jelene, diviaky, líšky a vlky. Svet plazov a obojživelní-

Geography and nature

The town is located in a small basin between the Island Beskids and the Gorce Mountains, in the Mszana tectonic window. This window came into existence through erosion that resulted in the emerging of rock less resistant to weathering. Consequentially, the hills to the south of the town are milder in character and are much lower than the surrounding Island Beskids and Gorce Mountains. These hills lay in two mountain ranges. The first leads from Ćwilin through Czarny Dział, to Grunwald and Wsołowa. The second starts at Bardo (in the main Gorce ridge), and follows down to Potaczkowa and Adamczykowa. They have no more than 750 m MSL in height. The town centre is at approx. 400 m MSL. Mszana is surrounded from the north and west by Beskid summits: Lubogoszcz, Szczebel, Luboń Wielki, which are approx. 1000 m MSL in height. This geographical layout makes organizing excursions of different difficulties very easy – even for beginners or tourists with small children.

The town is situated in the basin of the Raba river, at the mouth of Mszanka river. Many streams flow through the town area, including the bigger Porębianka and Słomka streams. The climate is considered warm temperate and is modified by the altitude above mean sea level. The average yearly temperatures are 7.2°C, while in January the average temperature is -3.4°C and in July it's 17.3°C. Precipitation is high, reaching 800–1000 mm per year. The vegetation in Mszana Dolna and the peaks described in this guide has a storey layout. The foothill zone stretches up to 600 m MSL. It used to be covered with deciduous forests, with such trees as oak, linden and hornbeam. Today there are mostly meadows, crops and buildings. The submontane zone, dominated by beech, fir and spruce, starts above 600 m MSL. The an-

kov zastupuje o. i. jašterica krátkohlavá, užovka, slepúch, vretenica a tiež salamandra škvrnitá (symbol Národného parku Gorce). Z vtákov na území Mszany hniezdi bocian biely, na poliach môžeme stretnúť bažanta alebo jarabicu poľnú. V dolinách Raby a Mszanky sa vyskytujú aj zriedkavé druhy, ako sú volavka popolavá a bocian čierny. V lesoch dolného vegetačného stupňa žijú o. i. pinka, brhlík, červienka obyčajná či žlna zelená. V areáli mesta sa nachádzajú dve oblasti „Natura 2000“: „Raba s Mszankou” a „Lubogoszcz”. Na juh od Mszany Dolnej leží Národný park Gorce. V susedstve sú tiež dve prírodné rezervácie. Prvou je rezervácia neživej prírody „Luboń Wielki“, druhou – „Śnieżnica“, v ktorej ochrane podlieha časť prírodného karpatského bukového lesa.

Etnografia

Mszana Dolna sa považuje za hlavné mesto Zagórzanskej oblasti, ktorú tvoria územia troch obcí (dve mszanské a Niedźwiedź). O Zagórzanoch písal už v polovici 19. stor. Wincenty Pol. Majú iné zvyky a kroje ako Podhalskí gorali, hovoria tiež odlišným nárečím, ktoré tu ešte stále môžete počuť. O zagórzanskom ľude s nadšením písal Władysław Orkan. Táto skupina bola predmetom etnografického výskumu Oskara Kolberga, prof. Romana Reinfussa a tiež dr. Sebastiana Flizaka. Zagórzanské nárečie skúma prof. Józefa Kobylińska.

imal world is represented by roe deer, hares, deer, wild boars, foxes, and wolves which can be seen on the trails described in this guide. Local reptiles and amphibians include the sand lizard, grass snake, slow worm, common European viper, and fire salamander (which is the symbol of the Gorce National Park). The white stork nests in the area of Mszana, and you can come across pheasants and partridges in the fields. The valleys of the Raba and Mszanka rivers are visited by such rare species as the grey heron and the black stork. The submontane zone is inhabited by the common chaffinch, nuthatch, robin and green woodpecker. The town area includes two “Nature 2000” areas: “Raba and Mszanka” and “Lubogoszcz”. The Gorce National Park lies to the south of Mszana Dolna. There are two nature reserves in the vicinity, as well. The first is an inanimate nature reserve “Luboń Wielki”, the other, “Śnieżnica”, was founded to preserve the natural area of the Carpathian beech forest.

Ethnography

Mszana Dolna is considered the capital of the Zagórzański region – an area that includes three municipalities (two Mszana municipalities and Niedźwiedź). The first mention of the Zagórzanie people was from the middle of the 19th century by Wincenty Pol. They differed from the Podhale Górale in their customs and traditional attires, but also in their dialect, which you can hear to this day. Władysław Orkan was famous for his portrayal of the Zagórzanie people. They were also the subject of many ethnographic studies, including those led by Oskar Kolberg, Professor Roman Reinfuss, and Dr. Sebastian Flizak. The Zagórzanie dialect is being researched by Professor Józefa Kobylińska.

Historia Mszany Dolnej

W I Rzeczpospolitej

Za pierwszą wzmiankę o Mszanie Dolnej uznaje się zapis w dziele Jana Długosza *O posiadłościach kościelnych*, zgodnie z którym w 1254 r. nad potokiem „Mschena", identyfikowanym obecnie jako rzeka Mszanka, miała istnieć osada. Długosz podaje również, że na mocy przywileju generalnego króla Władysława Łokietka, gród o nazwie Mszana najprawdopodobniej założyli cystersi ze Szczyrzyca po1308 r. Na mocy tego przywileju zakonnicy mogli zakładać wsie i miasta bez dodatkowych dokumentów lokacyjnych, zarówno na prawie polskim, jak i niemieckim. Na tej podstawie prowadzili akcję osiedleńczą na przyznanych im terenach. W 1345 r. król Kazimierz Wielki ufundował w Mszanie pierwszy kościół i uposażył parafię w dobra, co wskazywałoby, że już w tym czasie była to wieś królewska. Pierwszy oficjalny dokument wymieniający Mszanę jako osadę pochodzi z 1369 roku z kancelarii króla Kazimierza Wielkiego. W połowie XIV w. istniały zresztą dwie Mszany, jedna w miejscu pierwotnej lokacji, zwana „Mieścisko", druga, założona później na obszarze dzisiejszego Zarabia. Prawdopodobnie w 1365 roku obie te miejscowości się połączyły, zachowując nazwę Mszana. Określenie „Dolna" (Interior) pojawiło się w celu odróżnienia od założonej w tym samym czasie pobliskiej wsi Mszana Górna (Superior). Przypuszczalnie za panowania Kazimierza Wielkiego, Mszana była lokowana jako miasto. Do 1400 r. Mszana Dolna wraz z osadami Słomka, Gronoszowa i Glisne była posiadłością królewską i wchodziła w skład starostwa nowotarskiego. W tym roku w wyniku nadania królewskiego znalazła się na zasadach dzierżawy w posiadaniu rodziny Ratołdów ze Skrzydlnej, a następnie przechodziła do rąk innych rodów (m.in. Bylinów, Jordanów, Drozdowskich, Sierakowskich i Zboińskich). Po rozpadzie w 1532 r. starostwa nowotarskiego na starostwo nowotarskie, dzierżawę porębską i starostwo mszańskie, Mszana Dolna wraz z okolicznymi wsiami stanowiła starostwo niegrodowe. W 1639 r. król Władysław IV wydał przywilej, nadający Mszanie Dolnej „prawo na targ tygodniowy co niedzielę i na pięć jarmarków w ciągu roku". W tym czasie Mszana leżała na skrzyżowaniu ważnych szlaków handlowych, łączących Małopolskę z Węgrami. Od XVI w. biegła tędy, tzw. droga królewska, na której pobierano opłaty mostowe, co sprzyjało rozwojowi miejscowości. W miarę zwiększania się wymiany towarowej pomiędzy kupcami polskimi i węgierskimi, Mszana Dolna stała się miejscem, w którym kwitła działalność handlowa i rzemieślnicza. Drogą królewską eksportowano z Rzeczpospolitej na Węgry rozmaite towary: ołów, srebro, siarkę z Olkusza oraz sól z Wieliczki. Z Węgier natomiast przywożono suszone śliwki, wino, sukna i konie. Miejscowa ludność specjalizowała się także w produkcji piwa, wódki i szkła. Okres prosperity został przerwany potopem szwedzkim. Wówczas doszło do doszczętnego spalenia i zburzenia miejscowości. Spłonął kościół i wiele zabudowań. Pomimo powolnej odbudowy (m.in. w roku 1710 r. odbudowano zniszczony kościół i część zabudowy), miejscowość nie odzyskała dawnego znaczenia. Nie ustrzegła się też problemów w wieku XVIII: w 1714 r. podczas najazdu wojsk rosyjskich doszło do jej złupienia. Kryzys pogłębiło stacjonowanie w okolicy wojsk konfederacji barskiej (1768–1772), dokonujących licznych konfiskat. Ostatnim dzierżawcą Mszany Dolnej był Ignacy Zboiński.

V období I. Poľskej republiky

Za prvú zmienku o Mszane Dolnej sa považuje zápis v diele Jana Długosza *O posiadłościach kościelnych* (O cirkevnom majetku), podľa ktorej v roku 1254 pri potoku „Mschena“, ktorý dnes identifikujeme ako rieku Mszanka, mala byť osada. Długosz tiež uvádza, že na základe generálneho privilégia od kráľa Vladislava I. Lokietka hradisko s názvom Mszana založili najpravdepodobnejšie cisterciáni zo Szczyrzyca po roku 1308. Na základe tohto privilégia mohli rehoľní bratia zakladať dediny a mestá bez dodatočných lokačných listín rovnako na poľskom, ako aj nemeckom práve. Zhodne s tým aktívne osídľovali územia, ktoré podliehali ich správe. V roku 1345 kráľ Kazimír III. Veľký dal postaviť v Mszane prvý kostol a venoval farnosti rôzne statky, čo by napovedalo, že už v tom čase to bola kráľovská dedina. Prvý oficiálny dokument, v ktorom je Mszana uvedená ako osada, pochádza z roku 1369 z kráľovskej kancelárie Kazimíra III. Veľkého. V polovici 14. storočia boli v skutočnosti dve Mszany, jedna na mieste pôvodnej lokácie, nazývaná „Mieścisko“, druhá, založená neskôr na území dnešného Zarabia. Pravdepodobne v roku 1365 sa obidve obce spojili a prijali spoločný názov Mszana. Adjektívum „Dolna“ (Interior) bolo pridané pre odlíšenie od neďalekej dediny Mszana Górna (Superior) založenej v tom istom čase. Pravdepodobne za vlády Kazimíra III. Veľkého bola Mszana založená ako mesto. Do roku 1400 Mszana Dolna tvorila spolu s osadami Słomka, Gronoszowa a Glisne kráľovský majetok a patrila do nowotargského starostovstva. V tom istom roku ju kráľ odovzdal do správy rodine Ratołdovcov zo Skrzydlnej, potom statok prechádzal do rúk iných rodov (o. i. Bylinovcov, Jordanovcov, Drozdowských, Sierakowských a Zboińských). Po rozpade nowotargského starostovstva v roku 1532 na nowotargské starostovstvo, porębský statok a mszanské starostovstvo tvorila Mszana Dolna spolu

During the First Polish Republic

The first mention of Mszana Dolna can be found in the work of Jan Długosz, O posiadłościach kościelnych (“On Church Estates”), according to which in 1254 there was a settlement on the bank of a stream called Mschena, currently identified as the Mszanka river. Długosz also states that under a general privilege of King Ladislaus the Short, a town called Mszana was most likely founded by the Cistercians from Szczyrzyc after 1308. This privilege granted monks the right to found villages and towns without the need of additional documents of location – both under the Polish and German law. This was the basis for conducting settlement actions across the areas allocated to them. In 1345, King Casimir the Great founded the first church in Mszana and endowed the parish with goods, which would indicate that it was already a royal village at this point in time. The first official document mentioning Mszana as a settlement comes from 1369 from the chancellery of King Casimir the Great. In the middle of the 15th century there were two Mszana villages – one at the original location, called “Mieścisko”, the other later established in the area of today’s Zarabie. These two places merged under the name Mszana most probably in 1365. The term “Dolna” (Interior) was used to distinguish it from the nearby village Mszana Górna (Superior), which was founded during that period. Mszana became a town presumably during the reign of King Casimir the Great. Up until the year 1400, Mszana Dolna, along with the Słomka, Gronoszowa and Glisne settlements, was a royal property and was part of the Nowy Targ starosty. That year, as a result of a royal bestowal, the town became the property of the Ratołd family from Skrzydlna on a lease, and was then transferred to the hands of other families, including Belina, Jordan, Drozdowski, Sierakowski and Zboiński. After the division of the Nowy Targ

s okolitými dedinami samostatné starostovstvo (tenutu). V roku 1639 vydal kráľ Ladislav IV. Vasa privilégium, na základe ktorého Mszana Dolna získala právo na „týždenný trh každú nedeľu a päť jarmokov ročne“. V tom čase sa v Mszane križili dôležité obchodné cesty spájajúce Malopoľsko s Uhorskom. Od 16. storočia viedla tadiaľ tzv. kráľovská cesta, na ktorej sa vyberali poplatky za prechod cez most, čo podporovalo rozvoj obce. Postupne sa zvyšoval objem obchodnej výmeny medzi poľskými a uhorskými obchodníkmi a Mszana Dolna sa tak stala miestom, v ktorom prekvitala obchodná a remeselnícka činnosť. Kráľovskou cestou sa z Poľska do Uhorska vyvážali rôzne tovary: olovo, striebro, síra z Olkusza a soľ z Wieliczky. Z Uhorska sa dovážali sušené slivky, víno, súkno a kone. Miestni obyvatelia boli majstrami na výrobu piva, vodky a skla. Obdobie prosperity prerušila tzv. švédska potopa. V tom čase bola Mszana spálená a úplne zničená. Vyhorel kostol a mnohé budovy. Napriek pomalej obnove (v roku 1710 bol zničený kostol znovu postavený, obnovili sa tiež niektoré budovy) mesto nezískalo svoj dávny význam. Nevyhlo sa tiež pohromám 18. storočia: v roku 1714 bola spustošená počas vpádu ruskej armády. Krízu prehĺbila prítomnosť vojakov barskej konfederácie (1768 – 1772), ktorí konfiškovali tunajšie majetky. Posledným správcom Mszany Dolnej bol Ignacy Zboiński.

V Haliči

V roku 1772 v dôsledku 1. rozdelenia Poľska sa Mszana Dolna ocitla pod rakúskou nadvládou. Na základe nariadenia rakúskej cisárovnej Márie Terézie odovzdal Ignac Zboiński celé mszanské starostovstvo habsburskej monarchii. Pri preberaní mszanského majetku zostavila rakúska vláda v roku 1776 na základe tzv. jozefínskeho katastra veľmi podrobný opis nehnuteľností a hnuteľného majetku patriaceho mszanskému statku, spísali sa tiež všetky povinnosti a bremená poddaných. V roku 1798

starosty in 1532 into the Nowy Targ starosty, the lease of Poręba and the Mszana starosty, Mszana Dolna, along with nearby villages, constituted a non-town starosty. In 1639, King Ladislaus IV Vasa issued a privilege granting Mszana Dolna “the right to a weekly market every Sunday and to five fairs a year”. At that time, Mszana was situated at the crossroads of important trade routes connecting Lesser Poland and Hungary. Since the 16th century, the so-called royal route led through the town. Bridge tolls were collected here, which promoted the development of the town. As the exchange of goods between Polish and Hungarian merchants increased, Mszana Dolna became a place where trade and craft activities flourished. Various goods were exported from the Polish Republic to Hungary via the royal route: lead, silver, sulphur from Olkusz and salt from Wieliczka. Dried plums, wine, broadcloth and horses were imported from Hungary. The local population also specialised in the production of beer, vodka and glass. The period of prosperity was interrupted by the Swedish Deluge. It was then that the town was completely burnt down and demolished. The church and many other buildings burned down. Despite the slow reconstruction (for example, in 1710, the destroyed church and part of the buildings were rebuilt), the town did not regain its former importance. It also did not avoid problems in the 18th century: in 1714, it was plundered during the invasion of the Russian army. The crisis was aggravated by the stationing of the troops of the Bar Confederation (1768–1772) in the vicinity, who carried out numerous confiscations. The last leaseholder of Mszana Dolna was Ignacy Zboiński.

In Galicia

In 1772, as a result of the First Partition of Poland, Mszana Dolna was incorporated into the Austrian partition. Under the order of the Empress of Austria – Maria Theresa, Ignacy Zboiński handed over the entire Mszana starosty

W Galicji

W 1772 r., w wyniku I rozbioru Polski, Mszana Dolna znalazła się w zaborze austriackim. Na mocy zarządzenia cesarzowej Austrii – Marii Teresy, Ignacy Zboiński przekazał w całości starostwo mszańskie na rzecz skarbu państwa monarchii habsburskiej. Przy obejmowaniu dóbr mszańskich przez rząd austriacki w 1776 roku sporządzono, zgodnie z tzw. Metryką Józefińską, bardzo szczegółowy opis majątku nieruchomego i ruchomego dworu mszańskiego oraz wykaz wszystkich powinności i ciężarów poddańczych. W 1798 roku dobra mszańskie nabył na licytacji Piotr Wodzicki, następnie przeszły one w ręce Antoniego Juszczakiewicza. Był on przez swoje zdzierstwo tak znienawidzony, że, jak mówi tradycja, podczas rabacji galicyjskiej w 1846 roku chłopi mszańscy wywlekli z grobu jego zwłoki i rozcięli je kijami na strzępy. Mszana powoli zaczęła się rozwijać. W 1821 r. wybudowano utwardzoną drogę do Rabki i Limanowej. Szybszy rozwój ekonomiczny i demograficzny miejscowości nastąpił jednak dopiero w dobie autonomii galicyjskiej. W roku 1884 wybudowano w Mszanie linię kolejową, dzięki której miejscowość została włączona w układ komunikacyjny C.K. Monarchii. W 1885 r. wiedeńska firma C. Warhanek uruchomiła fabrykę konserw rybnych. Powstawały też tartaki, m.in. Michała Adera z Jazowska. Dodatkowym impulsem do rozwoju było przeniesienie do Mszany Dolnej siedziby Sądu Powiatowego z pobliskiej Skrzydlnej. Na przełomie wieków w miejscowości funkcjonowała szkoła, kilka sklepów, kasa pożyczkowa i przytułek dla ubogich. Do wybuchu I wojny światowej powstały nowe obiekty, m.in. nowy kościół parafialny, budynek sądu powiatowego, urzędu gminy oraz rzeźni. Poprawa sytuacji ekonomicznej przekładała się na wzrost demograficzny. O ile w przeddzień autonomii galicyjskiej w Mszanie mieszkało ok. 1.200 osób, to pod koniec XIX wieku liczba ta wzrosła do ok. 1.800 osób, by w roku 1914 osiągnąć prawie 3.500 mieszkańców. Wzrost ten następował pomimo dużej emigracji.

I wojna światowa. W II Rzeczypospolitej

Wybuch I wojny światowej i konflikt pomiędzy mocarstwami zaborczymi spowodował, że pojawiła się realna szansa na odzyskanie niepodległości. Stąd na początku wojny zaczęły się tworzyć polskie jednostki wojskowe podporządkowane, bądź dowództwu austro-węgierskiemu, bądź rosyjskiemu. Jedną z nich był tzw. „Legion wschodni', który jednakże nie wszedł do walki i ostatecznie w Mszanie został formalnie rozwiązany. W okolicach miejscowości toczyły się na przełomie 1914 i 1915 roku niewielkie potyczki w ramach tzw. bitwy limanowskiej, ale szczęśliwie uniknęła ona przejścia frontu. 28 października 1918 roku w Krakowie utworzono Polską Komisję Likwidacyjną, będącą tymczasowym organem polskiej władzy dla terenów Galicji i Śląska Cieszyńskiego. Członkiem tego organu był mieszkający wówczas w Mszanie Dolnej Józef Ptaś.

Józef Ptaś (1864–1942) – adiunkt, a następnie naczelnik Sądu Powiatowego w Mszanie Dolnej. Działał w ruchu narodowym. W 1907 r. wybrano go do Rady Państwa (C.K. Sejmu) w Wiedniu, Był przez pewien czas wiceprezesem parlamentarnego Koła Polskiego. Obowiązki posła pełnił aż do 1918 r. Został wtedy członkiem Polskiej Komisji Likwidacyjnej. W listopadzie 1918 r. brał udział w negocjacjach z Józefem Piłsudskim dotyczących powołania rządu Ignacego Daszyńskiego. W 1919 r. został mianowany prokuratorem przy Sądzie Najwyższym w Warszawie i sędzią Trybunału Administracyjnego.

mszanský majetok kúpil na dražbe Piotr Wodzicki, potom ho získal Antoni Juszczakiewicz. Z dôvodu vydieračstva ho ľudia do takej miery nenávideli, že podľa tradície počas haličskej vzbury v roku 1846 mszanskí dedinčania vyvliekli z hrobu jeho telesné pozostatky a rozmlátili palicami na kusy. Mszana sa pomaly začala rozvíjať. V roku 1821 bola postavená spevnená cesta do Rabky a Limanowej. K rýchlejšiemu ekonomickému a demografickému rastu obce došlo však až v období haličskej autonómie. V roku 1884 bola v Mszane vybudovaná železnica, ktorá začlenila obec do komunikačnej siete cisárskej a kráľovskej monarchie. V roku 1885 viedenská firma C. Warhanek tu otvorila závod na výrobu rybacích konzerv. Zakladali sa tiež píly, napr. Michała Adera z Jazowska. Dodatočným impulzom pre rozvoj bolo prenesenie sídla Okresného súdu do Mszany Dolnej z neďalekej Skrzydlnej. Na prelome storočí tu fungovala škola, niekoľko obchodov, úverové družstvo a útulok pre chudobných. Pred vypuknutím 1. svetovej vojny vznikli ďalšie objekty, napr. nový farský kostol, budova okresného súdu, obecného úradu a bitúnok. Zlepšenie ekonomickej situácie prispieva k demografickému rozvoju. Tesne pred vznikom haličskej autonómie bývalo v Mszane približne 1 200 osôb, ale koncom 19. stor. stúpol tento počet na približne 1 800 osôb a v roku 1914 už dosahoval takmer 3 500 obyvateľov. Rast bol viditeľný aj napriek veľkej emigrácii.

1. svetová vojna. Obdobie 2. Poľskej republiky

Vypuknutie 1. svetovej vojny a konflikt medzi veľmocami, ktoré rozdelili Poľsko, poskytli reálnu šancu na opätovné získanie nezávislosti. Preto od začiatku vojny začali vznikať poľské vojenské jednotky podliehajúce Rakúsko-Uhorsku alebo Rusku. Jednou z nich bol tzv. „Východný légión“, ktorý sa však bojov nezúčastnil a nakoniec bol formálne rozpustený v Mszane. Na prelome rokov 1914 a 1915 v jej okolí prebiehali menšie zrážky v rámci tzv.

to the state treasury of the Habsburg monarchy. When the Austrian government took possession of the Mszana estate in 1776, in accordance with the Josephinian Land Survey, a very detailed description of the immovable and movable property of the Mszana manor was prepared, along with a list of all obligations and burdens of servitude. In 1798, the Mszana land was purchased at an auction by Piotr Wodzicki, and then it passed into the hands of Antoni Juszczakiewicz. He was so hated for his extortion that, as legend has it, during the Galician uprising in 1846, the peasants from Mszana dragged his body out of his grave and smashed it to shreds with sticks. Mszana slowly started to develop. In 1821, a paved road to Rabka and Limanowa was built. However, faster economic and demographic development of the town did not take place until the era of Galician autonomy. In 1884, a railway line was built in Mszana, thanks to which the town was incorporated into the Imperial-royal communication system of the Monarchy. In 1885 the Viennese C. Warhanek company launched a factory of canned fish. Sawmills were also built, including one belonging to Michał Ader from Jazowsko. An additional stimulus for development was the relocation of the seat of the County Court from nearby Skrzydlna to Mszana Dolna. At the turn of the century, there was a school, several shops, a loan office and a poorhouse in the town. Until the outbreak of The First World War, new facilities were built, including a new parish church, the building of the district court, the county office and a slaughterhouse. The improvement in the economic situation translated into demographic growth. While about 1,200 people lived in Mszana on the eve of Galician autonomy, at the end of the 19th century this number increased to about 1,800 people, and in 1914 it reached almost 3,500 inhabitants. This increase took place despite the large emigration.

KS. DZIEKAN
JÓZEF STABRAWA
PROBOSZCZ W MSZANIE DOLNEJ
1917 – 1942
WIĘŹIEŃ OBOZÓW KONCENTRACYJNYCH
W OŚWIĘCIMIU I DACHAU
URODZONY W KRÓLÓWCE 8.I.1881 r.
UMĘCZONY W DACHAU 17.VIII.1942 r.

limanowskej bitky, ale našťastie sa obec vyhla prechodu frontu. 28. októbra roku 1918 bola v Krakove založená Poľská likvidačná komisia – dočasný orgán poľskej moci na územiach Haliča a Tešínskeho Sliezska. Členom tohto orgánu bol Józef Ptaś, ktorý vtedy býval v Mszane Dolnej.

Józef Ptaś (1864 – 1942) – adjunkt a potom predseda Okresného súdu v Mszane Dolnej. Aktívny člen národného hnutia. V roku 1907 bol zvolený do Ríšskej rady (rakúsko-uhorského snemu) vo Viedni. Určitý čas bol podpredsedom parlamentného Poľského výboru. Povinnosti poslanca plnil až do roku 1918. Vtedy bol vymenovaný za člena Poľskej likvidačnej komisie. V novembri roku 1918 sa zúčastnil na vyjednávaní s Józefom Piłsudským vo veci vymenovania vlády Ignacyho Daszyńského. V roku 1919 bol vymenovaný za prokurátora pri Najvyššom súde vo Varšave a sudcu Správneho súdu.

Po opätovnom získaní nezávislosti Poľska bola Mszana Dolna začlenená do krakovského vojvodstva. Medzivojnové obdobie prinieslo ďalší rozvoj mestečka a rast jeho významu v regióne ako miestneho hospodárskeho centra. Rozvíjal sa drobný priemysel, popri už fungujúcich podnikoch pribudli nové závody na spracovanie a výrobu, napr. kožušnícke. V rokoch 1934 – 1939 tu fungovala výrobňa lyží Adolfa Serbeńského. Bola rozšírená cestná sieť, postavili napr. cestu Lubień – Nowy Sącz cez Mszanu Dolnú. V tom období bola Mszana Dolna čoraz častejšie považovaná za atraktívnu letnú destináciu. Postavené boli vtedy prvé vily a penzióny. Obyvatelia sa zaoberali hlavne poľnohospodárstvom, časť z nich bola zamestnaná v remeselníckom sektore, miestnom priemysle a turistických službách. Ekonomická situácia bola však zlá a dodatočne ju zhoršila veľká kríza z rokov 1929–1935. Narástla veľká nezamestnanosť, preto veľa ľudí odchádzalo za prácou.

The First World War. In the Second Polish Republic

The outbreak of the First World War and the conflict between the partitioning powers created a real chance to regain independence. Hence, at the beginning of the war, Polish military units subordinated to either the Austro-Hungarian or Russian command began to be established. One of them was the so-called "Eastern Legion", which, however, did not enter the fight and was ultimately formally dissolved in Mszana. In the vicinity of the town, at the turn of 1914 and 1915, small skirmishes took place as part of the so-called Limanowa battle, but fortunately Mszana avoided the front line. On 28 October 1918, the Polish Liquidation Committee was established in Cracow as a temporary body of the Polish authority for the areas of Galicia and Cieszyn Silesia. Józef Ptaś, who lived in Mszana Dolna at the time, was a member of this body.

Józef Ptaś (1864–1942) – assistant professor and then head of the County Court in Mszana Dolna. He was active in the national movement. In 1907 he was elected to the Imperial Council in Vienna. He was the vice-president of the Polish Club in the governing body for some time. He performed the duties of a deputy until 1918. Then he became a member of the Polish Liquidation Committee. In November 1918, he took part in negotiations with Józef Piłsudski regarding the establishment of the government of Ignacy Daszyński. In 1919, he was appointed as a prosecutor at the Supreme Court in Warsaw and a judge at the Administrative Tribunal.

When Poland regained independence, Mszana Dolna became part of the Cracow Province. During the interwar period, the town continued to develop and its importance as a local economic centre grew in the region. Small industry was developing, the existing factories were replaced

Po odzyskaniu niepodległości Mszana Dolna weszła w skład województwa krakowskiego. W dwudziestoleciu międzywojennym trwał dalszy rozwój miejscowości i wzrost jej znaczenia w regionie, jako lokalnego centrum gospodarczego. Rozwijał się drobny przemysł, do istniejących zakładów, doszły nowe przetwórcze i rzemieślnicze, np. kożusznicze. W latach 1934–1939 działała wytwórnia nart Adolfa Serbeńskiego. Rozbudowano także sieć dróg – m.in. drogę z Lubnia przez Mszanę Dolną do Nowego Sącza. W tym okresie powoli odkrywano Mszanę Dolną jako atrakcyjne letnisko. Powstały wówczas pierwsze wille i pensjonaty. Ludność trudniła się głównie rolnictwem, pewna część była zatrudniona w rzemiośle, miejscowym przemyśle, a także w usługach turystycznych. Jednakże sytuacja ekonomiczna była zła, a pogorszył ją w latach 1929–1935 wielki kryzys. Panowało duże bezrobocie, dlatego wiele osób emigrowało za chlebem.

II wojna światowa

Walki w Mszanie Dolnej rozpoczęły się 2 września 1939 roku. Szybki atak niemiecki przeprowadzony od zachodu uniemożliwił zorganizowanie skutecznej obrony miejscowości. Chwilowo skuteczny opór na linii obronnej pomiędzy Słomką, a Kasiną Wielką, stawiła 10 Brygada Kawalerii Pancernej pod dowództwem Stanisława Maczka, wtedy jeszcze pułkownika. Po zajęciu Mszany przez Niemców, podzieliła ona los innych okupowanych terenów, a ludność była narażona na takie same niebezpieczeństwa. Symbolem represji było aresztowanie, a następnie śmierć w KL Dachau ks. Józefa Stabrawy.

Ks. Józef Stabrawa (8.01.1880 – 17.08.1942) – duchowny katolicki, długoletni proboszcz parafii św. Michała Archanioła w Mszanie Dolnej. Działacz społeczny i samorządowy. Był inicjatorem budowy mostu na rzece Porębianka, łączącego Mszanę Dolną z Mszaną Górna oraz Podhalańskiego Domu Ludowego im. Władysława Orkana (Orkanówki). Wspierał organizację kolonii letniej Sodalicji Mariańskiej na stokach Śnieżnicy. W czasie wojny członek Związku Walki Zbrojnej, kierował punktem przerzutowym uchodźców i kurierów na Słowację. Prowadził akcję pomocy dla osób wysiedlonych z terenów włączonych do Rzeszy. Aresztowany został zesłany, najpierw do obozu Auschwitz-Birkenau, a potem do Dachau, gdzie zmarł.

Represje szczególnie dotknęły zamieszkałą w Mszanie Dolnej ludność żydowską. W wyniku zorganizowanej przez Niemców akcji, tylko w ciągu jednego dnia (19.08.1942) zamordowanych zostało 881 Żydów. Od samego początku okupacji mieszkańcy Mszany organizowali opór, początkowo bierny, taki jak zabroniony przez władze okupacyjne nasłuch radiowy oraz tajne nauczanie. Tym ostatnim kierowała prof. Bronisława Szczepaniec. Obszar Gorców stał się także terenem walki zbrojnej prowadzonej przez oddziały polskiego podziemia, które ostatecznie weszły w skład I Pułku Strzelców Podhalańskich. W oddziałach tych walczyli m.in. mieszkańcy Mszany Dolnej i okolic. Jednym z nich był Jan Stachura ps. „Adam”.

2. svetová vojna

Boje v Mszane Dolnej sa začali 2. septembra 1939. Rýchly nemecký útok zo západu znemožnil zorganizovať účinnú obranu v mestečku. Krátky čas sa efektívne bránili vojaci z 10. obrnenej brigády pod velením Stanisława Maczka, vtedy ešte plukovníka, na úseku medzi Słomkou a Kasinou Wielkou. Po obsadení Mszany Nemcami mestečko zdieľalo osud iných okupovaných území, obyvateľstvo bolo vystavené rovnakým nebezpečenstvám. Symbolom represií bolo zatknutie kňaza Józefa Stabrawy a jeho následná smrť v KL Dachau.

Kňaz Józef Stabrawa (8. 1. 1880 – 17. 8. 1942) – katolícky kňaz, dlhoročný farár farnosti sv. Michala Archanjela v Mszane Dolnej. Sociálny a miestny aktivista. Bol iniciátorom výstavby mosta cez rieku Porębianka spájajúceho Mszanu Dolnú s Mszanou Górnou a Podhalského ľudového domu Władysława Orkana (Orkanówka). Podporoval organizovanie letných táborov Mariánskej družiny študentov na svahoch Śnieżnice. Počas vojny bol členom Zväzu ozbrojeného boja, riadil kuriérsky bod, ktorým prechádzali utečenci a kuriéri na Slovensko. Viedol akciu pomoci pre ľudí vysídlených z území začlenených do Ríše. Po zatknutí ho vyslali najskôr do tábora Auschwitz-Birkenau a potom do Dachau, kde zomrel.

Represie zasiahli najmä židovskú komunitu bývajúcu v Mszane Dolnej. V dôsledku akcie organizovanej Nemcami bolo za jediný deň (19. 8. 1942) zavraždených 881 Židov. Od samého začiatku okupácie organizovali obyvatelia Mszany odpor, na začiatku to bola pasívna rezistencia, ako napr. počúvanie rozhlasu a tajná výučba, zakázané okupačnými orgánmi. Vyučovanie riadila prof. Bronisława Szczepaniec. Územie Gorcov bolo tiež miestom ozbrojeného boja oddielov poľského odboja, ktoré boli nakoniec začlenené do 1. pluku podhalských strelcov. V týchto od-

by new processing plants and craft workshops, e.g. furrieries. Adolf Serbeński's ski factory operated in the years 1934–1939. The road network was also expanded – including the road from Lubień through Mszana Dolna to Nowy Sącz. During this period, Mszana Dolna was slowly gaining popularity as an attractive summer resort. The first villas and guesthouses were built then. The population worked mainly in agriculture, some of them were employed in crafts, local industry, and also in tourist services. However, the economic situation was not good, and it was aggravated by the Great Depression in 1929–1935. The rate of unemployment was high, and thus many people emigrated to find work.

The Second World War

The fighting in Mszana Dolna began on 2 September 1939. A quick German attack from the west made it impossible to organise an effective defence of the town. The 10th Armoured Cavalry Brigade under the command of Stanisław Maczek, then still a colonel, put up a temporarily effective resistance on the defensive line between Słomka and Kasina Wielka. After the occupation of Mszana by the Germans, it shared the fate of other occupied territories, and the population was exposed to the same dangers. The symbol of the repression was the arrest and then the death of Fr. Józef Stabrawa in the Dachau concentration camp.

Fr. Józef Stabrawa (8 January 1880 – 17 August 1942) – a Catholic priest, long-time pastor of the parish of St. Michael the Archangel in Mszana Dolna. Social and local government activist. He was the initiator of the construction of a bridge over the Porębianka river, connecting Mszana Dolna with Mszana Górna and the Podhale People's House Władysław Orkan (Orkanówka). He helped with the organisation of the summer camp of the Sodality of Our Lady on the slopes of Śnieżnica. During the war, he was a member of the Union for

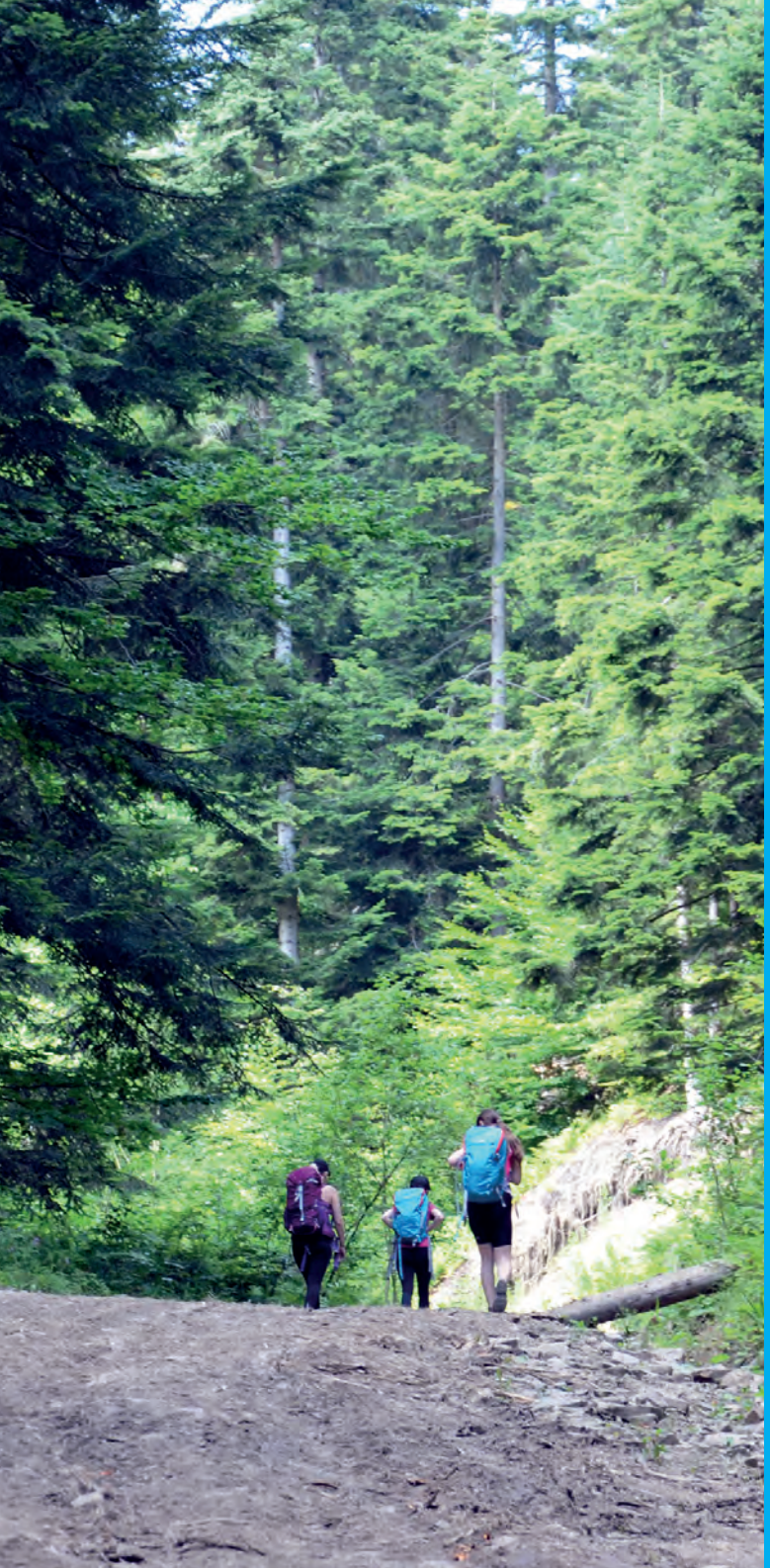

dieloch bojovali o. i. obyvatelia Mszany Dolnej a okolia. Jedným z nich bol Jan Stachura krycie meno „Adam".

Jan Stachura krycie meno „Smrek", „Adam" (15. 5. 1916 – 11. 6. 1985) – dôstojník Poľskej armády a potom Krajinskej armády narodený v Mszane Dolnej. V septembri 1939 sa zúčastnil bojov ako príslušník oddielov Armády Karpaty. Stal sa veliteľom partizánskeho oddielu „Wilk", neskôr 6. roty 2. práporu v 1. pluku Podhalských strelcov Krajinskej armády. Jeho jednotka vykonala veľa úspešných akcií proti Nemcom a kolaborantom. V roku 1945 sa po demobilizácii oddielu vrátil do Mszany Dolnej, ale onedlho dostal od komunistických bezpečnostných orgánov návrh na spoluprácu. Odmietol a preto bol zatknutý a odsúdený. Bol dočasne uväznený vo Wadowiciach, ale v deň Božieho narodenia zorganizoval spolu s 15 inými väzňami bravúrny útek. Podarilo sa mu pridať k skupine bývalých francúzskych vojnových zajatcov, ktorí sa vracali do svojej vlasti. Zostal vo Francúzsku, kde zomrel.

Koniec hitlerovskej okupácie priniesla ofenzíva sovietskej armády v januári roku 1945. Bohužiaľ, Mszana Dolna vstupovala do povojnového obdobia ako chudobné a zničené mestečko. Z 3,8-tis. skupiny predvojnových obyvateľov stratila až 1108 osôb.

Po vojne

Po skončení vojny sa začína pomalý rozvoj mestečka. V roku 1952 Mszana Dolna opäť získava mestské práva. Stavajú sa nové objekty občianskej vybavenosti, napr. hasičská zbrojnica a školy. Vznikajú na svoju dobu reprezentačné obchodné objekty a budova autobusovej stanice. Rozvíja sa stavebníctvo – budujú sa rodinné aj bytové domy. Stavajú sa sídliská „Tysiąclecia" a „Krakowska". Rozvíja sa školstvo, vznikajú prvé stredné školy. Mszana sa vyvíja ako centrum miestneho priemyslu, za-

Armed Struggle, and he was in charge of a transfer point for refugees and couriers to Slovakia. He conducted an aid campaign for people displaced from areas incorporated into the Reich. After his arrest, he was sent to the Auschwitz-Birkenau camp, and then to Dachau, where he died.

The repressions particularly affected the Jewish population living in Mszana Dolna. As a result of a campaign organised by the Germans, 881 Jews were murdered in just one day (19 August 1942). From the very beginning of the occupation, the inhabitants of Mszana organised resistance, initially passive, such as radio monitoring and secret teaching prohibited by the occupation authorities. The latter was headed by Prof. Bronisława Szczepaniec. The Gorce area also became an area of armed struggle waged by units of the Polish underground, which eventually became part of the 1st Podhale Rifle Regiment. Residents of Mszana Dolna and the surrounding area fought in these units. One of them was Jan Stachura pseud. "Adam".

Jan Stachura pseud. "Smrek", "Adam" (15 May 1916 – 11 June 1985) – an officer of the Polish Army, and then the Home Army, born in Mszana Dolna. In September 1939, he took part in the fight among the troops of the Carpathian Army. He became the commander of the partisan unit "Wilk", and later of the 6th company of the 2nd battalion in the 1st Podhale Rifle Regiment of the Home Army. The unit carried out a number of successful actions against the Germans and their collaborators. In 1945, after the demobilization of the unit, he returned to Mszana Dolna, but soon received a cooperation proposal from the communist security authorities. After his refusal, he was arrested and convicted. Temporarily in prison in Wadowice, he organised a daring escape with 15 other prisoners on Christmas Day. He managed to make his way into a transport of former French prisoners of war returning to their homeland. He settled in France, where he died.

Jan Stachura ps. „Smrek", „Adam" (15.05.1916 – 11.06.1985) – urodzony w Mszanie Dolnej oficer Wojska Polskiego, a następnie Armii Krajowej. We wrześniu 1939 r. wziął udział w walkach w składzie oddziałów Armii Karpaty. Został dowódcą oddziału partyzanckiego „Wilk", a później 6 kompanii II batalionu w 1 Pułku Strzelców Podhalańskich AK. Przeprowadziła ona szereg udanych akcji, przeciwko Niemcom i ich kolaborantom. W 1945 r., po demobilizacji oddziału, powrócił do Mszany Dolnej, ale wkrótce otrzymał od komunistycznych organów bezpieczeństwa propozycję współpracy. Po odmowie został aresztowany i skazany. Osadzony tymczasowo w więzieniu w Wadowicach, zorganizował w dzień Bożego Narodzenia brawurową ucieczkę wraz z 15 innymi więźniami. Udało mu się dostać do transportu byłych francuskich jeńców wojennych, powracających do ojczyzny. Osiedlił się we Francji, gdzie zmarł.

Kres okupacji hitlerowskiej przyniosła ofensywa wojsk radzieckich w styczniu 1945 r. Niestety, Mszana Dolna wchodziła w lata powojenne jako miejscowość zubożona oraz zniszczona. Z 3,8 tys. przedwojennych mieszkańców utraciła aż 1 108 osób.

Po wojnie

Po zakończeniu wojny rozpoczyna się powolny rozwój miejscowości. W 1952 r. Mszana Dolna odzyskuje prawa miejskie. Wybudowane zostają nowe obiekty użyteczności publicznej, m.in. remiza strażacka i szkoły. Powstały reprezentacyjne, jak na owe czasy, obiekty handlowe oraz budynek dworca autobusowego. Rozwija się budownictwo, zarówno jednorodzinne, jak i wielorodzinne. Powstają osiedla mieszkaniowe „Tysiąclecia" i Osiedle „Krakowska". Rozwija się szkolnictwo, powstają pierwsze szkoły średnie. Mszana staje się ośrodkiem lokalnego przemysłu, powstają nowe zakłady: Spółdzielnia „Meblomet" oraz „INCO-Veritas". Poprawiono i rozbudowano sieć komunikacyjną, m.in. w 1970 r., po zbudowaniu drogi przez przełęcz Przysłop, Mszana uzyskała bezpośrednie połączenie drogowe ze Szczawą i Szczawnicą. Odzyskanie samorządności w roku 1990 przyśpiesza rozwój miasta. Co prawda duże zakłady zmuszone są ograniczyć zatrudnienie, niektóre nie przetrwały okresu transformacji, ale powstały też nowe. Rozbudowano sieć wodociągową i kanalizacyjną, zmodernizowano oczyszczalnię ścieków. Rozbudowano sieć drogową. Przeprowadzono rewitalizację niektórych fragmentów miasta. Mszana Dolna obecnie jest lokalnym centrum handlowo-usługowym, komunikacyjnym, a także przemysłowym. Stanowi też ponadlokalny ośrodek edukacyjny. Ważną dla miasta instytucją jest istniejący od 1947 roku Oddział Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego, którego członkowie mają osiągnięcia w zakresie badania i popularyzacji kultury zagórzańskiej.

kladajú sa nové podniky: výrobné družstvo „Meblomet" a „INCO - Veritas". Bola zlepšená a rozšírená dopravná sieť, napr. v roku 1970 po vybudovaní cesty cez sedlo Przysłop získala Mszana priame cestné spojenie so Szczawou a Szczawnicou. Obnovenie samosprávy v roku 1990 urýchľuje rozvoj mesta. Je pravda, že veľké podniky musia znižovať zamestnanosť, niektoré dokonca nezvládli obdobie transformácie, ale vznikli tiež nové. Bola rozšírená vodovodná a kanalizačná sieť, zmodernizovaná čistiareň odpadových vôd. Bola rozšírená cestná sieť. Niektoré časti mesta boli revitalizované. Mszana Dolna je dnes miestnym centrom pre obchod a služby, dopravu a priemysel. Plní tiež úlohu vzdelávacieho strediska s nadlokálnym významom. Dôležitou inštitúciou v meste je Pobočka poľského ľudovedného spolku, ktorého členovia prispeli k výskumu a popularizácii zagórzanskej kultúry.

The end of the Nazi occupation was brought about by the offensive of the Soviet army in January 1945. Unfortunately, Mszana Dolna entered the post-war years as an impoverished and destroyed town. From 3.8 thousand pre-war inhabitants, 1108 people lost their lives.

After the war

After the end of the war, the town began to slowly develop again. In 1952, Mszana Dolna regained its town privileges. New public utility buildings were built, including a fire station and schools. The commercial buildings and the bus station were representative for those times. Housing was developing, both single-family and multi-family. The "Tysiąclecia" and "Krakowska" housing estates were built. Education improved, the first secondary schools were founded. Mszana became a centre of local industry, new "Meblomet" Cooperative and "INCO - Veritas" factories were established. The communication network was improved and expanded, for example, in 1970, after a road through the Przysłop Pass was built, Mszana obtained a direct road connection with Szczawa and Szczawnica. Regaining a self-government in 1990 accelerated the development of the city. While it is true that large factories were forced to reduce employment, and some of them did not survive the transformation period, new ones were also founded. The water and sewage network was expanded, and the sewage treatment plant was modernised. The road network was expanded. Some parts of the city were revitalised. Mszana Dolna is currently a local shopping, services, communication and industrial centre. It is also a supra-local educational centre. The branch of the Polish Folklore Society, existing since 1947, whose members have achievements in research and popularization of the culture of the Zagórzański region, is an important institution for the town.

Spacer po centrum Mszany Dolnej

Wyruszamy od dworca autobusowego ul. Starowiejską do głównego skrzyżowania w mieście. Skręcamy w lewo na most i wchodzimy w ul. Piłsudskiego (DK 28). Idziemy dalej dochodząc do skrzyżowania z ul. Jana Pawła II (dawna Kościelna). Przy skrzyżowania kapliczka z figurą Matki Boskiej z datą 30.05.1921 r. Po drugiej stronie ulicy skwer z dorodnym dębem – pomnikiem przyrody, studnią i małym drewnianym kioskiem, zwanym „Pod Dębem". Za skwerem dawniej znajdowała się tzw. „Zdólna Zajezdnia", zajazd, później także i karczma, a w okresie międzywojennym Składnica Kółek Rolniczych. Pierwszym budynkiem po lewej stronie ulicy jest tzw. **Orkanówka** – ważny budynek dla mszańskiej kultury.

Orkanówka została zbudowana w latach trzydziestych ub. wieku z inicjatywy ks. Józefa Stabrawy na gruncie parafialnym. W jego zamyśle miała służyć szeroko rozumianej działalności kulturalnej mieszkańców, zamierzano tutaj m.in. zorganizować muzeum zagórzańskie. Po wojnie w budynku działało kino „Luboń". Obecnie jest on siedzibą Miejskiego Ośrodka Kultury. Warto zobaczyć dawną salę kinową ze sklepieniem kasetonowym.

Mijamy **Dom Parafialny im. ks. Antoniego Pawlity** – wieloletniego proboszcza parafii św. Michała i zaczynamy podchodzić do historycznego centrum Mszany, tzw. „Mieściska". Kolejny mijany budynek w stylu dworku, to **plebania**. Wchodzimy po schodkach na teren najcenniejszego mszańskiego zabytku – **kościoła pw. św. Michała Archanioła**.

Pierwszy kościół w Mszanie Dolnej pod wezwaniem Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny wzmiankowany był w aktach wizytacji biskupich w 1596 oraz 1598 r. W kolejnych z 1618 r. kościół znajdował się już pod wezwaniem Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny i św. Michała Archanioła. Po spaleniu podczas potopu szwedzkie-

Prechádzka centrom Mszany Dolnej

Vyrážame od autobusovej stanice ul. Starowiejskou na hlavnú križovatku v meste. Odbočujeme doľava na most a vchádzame na ul. Piłsudskiego (DK 28). Pokračujeme ďalej až po križovatku s ul. Jana Pawła II (dávna Kościelna). Pri križovatke sa nachádza kaplnka so sochou Bohorodičky a dátumom 30. 5. 1921. Na druhej strane ulice sa nachádza parkové námestie s okázalým dubom – prírodnou pamiatkou, studňou a malým dreveným stánkom nazývaným „Pod Dębem". Za námestím sa v minulosti nachádzala tzv. „Zdólna Zajezdnia", hostinec, neskôr krčma a v medzivojnovom období sklad poľnohospodárskeho družstva. Prvou budovou na ľavej strane ulice je tzv. **Orkanówka** – významný objekt pre mszanskú kultúru.

Orkanówka bola postavená v tridsiatych rokoch minulého storočia, iniciátorom jej výstavby bol kňaz Józef Stabrawa, dal ju postaviť na pozemku, ktorý patril farnosti. Podľa jeho myšlienky budova mala slúžiť na účely široko chápanej kultúrnej činnosti obyvateľov, plánoval tu založiť zagórzanské múzeum. Po vojne v budove fungovalo kino „Luboń". V súčasnosti je tu sídlo Mestského kultúrneho strediska. Za návštevu stojí dávna kinosála s kazetovým stropom.

Míňame **Farský dom kňaza Antoniho Pawlitu** – dlhoročného farára vo farnosti sv. Michala a začíname stúpanie do historického jadra Mszany, tzv. „Mieściska". Ďalšia budova, ktorú míňame, postavená v štýle kúrie, je **fara**. Po schodoch vchádzame do areálu najcennejšej mszanskej pamiatky – **kostola sv. Michala Archanjela.**

Prvý kostol v Mszane Dolnej, zasvätený Nanebovzatiu Najsvätejšej Panny Márie sa uvádza už v spise biskupskej vizitácie v rokoch 1596 a 1598. V ďalších spisoch z roku 1618 sa kostol uvádza ako kostol Nanebovzatia najsvätejšej Panny Márie a sv. Michala Archanjela. Po jeho spálení počas švédskej potopy bol kompletne obnovený v roku 1710. Bol to drevený kostol. V roku 1888 sa veriaci

A walk around the centre of Mszana Dolna

We set off from the bus station Starowiejska Street to the main intersection in the town. We turn left onto the bridge and enter Piłsudskiego Street (DK 28). We go further, reaching the intersection with Jana Pawła II Street (formerly Kościelna). There is a chapel with a statue of the Virgin Mary at the intersection with the date 30 May 1921. A square with a magnificent oak – a nature monument, a well and a small wooden kiosk called "Pod Dębem" stand on the opposite side of the street. The "Zdólna Zajezdnia", an inn, later also a pub, and in the interwar period, a repository for local Agricultural Clubs is located behind the square. The first building on the left side of the street is **Orkanówka** – an important building for Mszana culture.

Orkanówka was built in the 1930s on the initiative of Fr. Józef Stabrawa on parish grounds. His intention was to provide the inhabitants of the town with a location where many cultural activities could take place, for example, there were plans for a Zagórzanie museum. After the war, the "Luboń" cinema operated in the building. At present, it is the seat of the Municipal Cultural Centre. The former cinema room with a coffered ceiling is worth seeing.

We pass **the Fr. Antoni Pawlita Parish House** – who was a long-time pastor of the parish of St. Michael and we begin to approach the historic centre of Mszana, the "Mieścisko". Another manor-style building that we will pass is the rectory. We go up the stairs to the area of the most valuable monument in Mszana – **the church of St. Michael the Archangel**.

The first church in Mszana Dolna, of the Assumption of the Blessed Virgin Mary, was mentioned in the records of bishops' visits in 1596 and 1598. In following records, from 1618, the church was devoted to the Assumption of the Blessed Virgin Mary and St. Michael the Archangel. After it burned down during the Swedish Deluge, it was completely rebuilt in 1710. It was a wooden church. In 1888, the parish committee decided to build a new church. The temple was

Kościół św. Michała Archanioła i dawna plebania

Najstarsza część miasta na niewielkim wzniesieniu

go, został całkowicie odbudowany w 1710 r. Był to kościół drewniany. W 1888 r. komitet parafialny podjął decyzję o wybudowaniu nowego kościoła. Świątynię postawiono w latach 1891–1901. Projekt budynku wykonał krakowski architekt Wincenty Wdowiszewski.

Kościół św. Michała Archanioła jest usytuowany na wysokim wzniesieniu w centrum Mszany Dolnej i otoczony murem posadowionym na kamiennej podmurówce oraz słupkach z nieregularnych ciosów kamienia i z żeliwnym płotem. W części północnej muru zlokalizowana jest szeroka brama, a dodatkowo z trzech stron na teren przykościelny prowadzą wysokie schody i bramki w murze. Kościół jest orientowany, murowany, otynkowany, jednonawowy na rzucie krzyża łacińskiego z czworoboczną wieżą w fasadzie. Jest zbudowany w stylu neogotyckim, nawiązującym do gotyku nadwiślańskiego. Przy wejściu znajduje się popiersie ks. Józefa Stabrawy oraz tablica poświęcona zamordowanemu w Katyniu kpt. Janowi Jani. Wnętrze tworzy wydłużone, zamknięte pięciobocznie, dwuprzęsłowe prezbiterium, które oddziela ściana arkady tęczowej. Nawa jest szersza, czteroprzęsłowa, nakryta sklepieniem krzyżowo-żebrowym. Sklepienie nad skrzyżowaniem nawy z transeptem jest gwiaździste. Od północy i od południa do prezbiterium przylegają dwie zakrystie. Na zachodniej ścianie nawy chór muzyczny, wsparty na dwóch kolumnach. Ołtarz główny przedstawia św. Michała Archanioła, Pana Jezusa i Matkę Bożą. Boczne ołtarze: po lewej Matki Bożej Dobrej Rady, po prawej Serca Jezusowego i św. Józefa. Polichromia została wykonana przez Juliusza Makarewicza, a malowidła na ścianie ponad emporą organową przedstawiające św. Cecylię oraz św. Franciszka wykonał Erwin Czerwenka. Interesujące są witraże,

vo farnosti rozhodli postaviť nový kostol. Zbudovaný bol v rokoch 1891 – 1901. Projekt budovy vypracoval krakovský architekt Wincenty Wdowiszewski.

Kostol sv. Michala Archanjela sa nachádza na vysokom kopci v centre Mszany Dolnej, je obklopený múrom postaveným na kamennej podmurovke a stĺpoch z nepravidelných kamenných kvádrov a liatinovým plotom. V severnej časti múru sa nachádza široká brána, spolu s ňou do areálu pri kostole vedú vysoké schody a bránky v múre. Kostol je orientovaný podľa svetových strán, je murovaný, omietnutý, jednoloďový na pôdoryse latinského kríža so štvorhrannou vežou vo fasáde. Je postavený v neogotickom štýle, ktorý nadväzuje na povislianssku gotiku. Pri vstupe sa nachádza busta kňaza Józefa Stabrawu a tabuľa venovaná pamiatke kapitána Jana Janiu, ktorého zavraždili v Katyni. Interiér tvorí dlhšie pentagonálne zatvorené dvojdielne presbytérium, ktoré je oddelené stenou s víťazným oblúkom. Loď je širšia, štvordielna, prekrytá krížovo-rebrovou klenbou. Klenba nad miestom kríženia lode a transeptu je hviezdicová. Na severe a na juhu k presbytériu sú dobudované dve sakristie. Na západnej stene lode je empora, ktorú podopierajú dva piliere. Na hlavnom oltári je vyobrazený sv. Michal Archanjel, Ježiš a Bohorodička. Bočné oltáre: na ľavej strane Panny Márie dobrej rady, na pravej strane Srdca Ježišovho a sv. Jozefa. Polychrómie vykonal Juliusz Makarewicz, nástenné maľby nad emporou, na ktorých sú vyobrazení sv. Cecília a sv. František, vykonal Erwin Czerwenka. Zaujímavé sú vitráže, najmä hlavná vitráž s vyobrazením patróna kostola – sv. Michala Archanjela a vitráž v presbytériu, ktorá predstavuje Pannu Máriu nepoškvrnene počatú a ktorá bola v roku 1929 ocenená zlatou medailou počas Všeobecnej výstavy v Paláci remesiel v Poznani. V kostole sa zachovali prvky výbavy zo starších chrámov, napr. obraz Zosnutie panny Márie zo začiatku 16. storočia, kamenná krstiteľnica zo 17. storočia a svätenica datovaná na rok 1698.

constructed between the years 1891–1901. The design was made by Wincenty Wdowiszewski, an architect from Cracow.

The church of St. Michael the Archangel is located on a high hill in the centre of Mszana Dolna and is surrounded by a wall set on stone foundation and posts made of irregular stone blocks, and a cast-iron fence. There is a wide gate in the northern part of the wall; high stairs and gates in the wall lead to the church area from three sides. The church is oriented, made of brick, plastered, has one nave, and the layout is on the plan of a Latin cross with a four-sided tower in the façade. It is built in neo-Gothic style, reminiscent of the Vistula Gothic style. A bust of Fr. Józef Stabrawa and a plaque commemorating Capt. Jan Jania, murdered in Katyn, stand at the entrance. The interior consists of an elongated presbytery, closed from five sides and double-spanned, separated by a chancel arch. The nave is wider, four-spanned, with a rib vault. There is a lierne vault at the cross of the nave and the transept. Two sacristies lay at the northern and southern sides of the presbytery. There is a new choir loft supported by two columns on the western wall of the church. There are depictions of St. Michael the Archangel, Lord Jesus and Virgin Mary on the main altar. Side altars: on the left Our Lady of Good Council, on the right the Heart of Jesus and St. Joseph. The polychrome was created by Juliusz Makarewicz and the paintings on the wall above the organ gallery depicting St. Cecilia and St. Francis were made by Erwin Czerwenka. The stained glass windows are interesting, in particular the main stained glass window of the patron saint of the church – St. Michael the Archangel, and located in the presbytery depiction of Our Lady of the Immaculate Conception, which was awarded a gold medal in 1929 during the Polish General Exhibition in the Palace of Crafts in Poznań. Elements of equipment from earlier temples have been preserved in the church: a painting from the beginning of the 16th century showing the Dormition of the Mother of God, a 17th-century stone baptismal font and a holy water font dated to 1698.

w szczególności główny witraż przedstawiający patrona świątyni – św. Michała Archanioła oraz znajdujący się w prezbiterium witraż przedstawiający Matkę Boską Niepokalanie Poczętą, który został nagrodzony w 1929 r. złotym medalem podczas Powszechnej Wystawy w Pałacu Rzemiosła w Poznaniu. W kościele zachowały się elementy wyposażenia z wcześniejszych świątyń. Pochodzący z początku XVI wieku obraz przedstawiający Zaśnięcie Matki Boskiej, XVII-wieczna kamienna chrzcielnica i datowana na 1698 r. kropielnica.

Przedwojenny rynek

Z terenu kościoła wchodzimy na Rynek. Po prawej stronie przerwie pomiędzy zabudową wznosi się budynek szkoły podstawowej (Zespołu Placówek Oświatowych w Mszanie Dolnej).

Pierwsze wzmianki o szkole w Mszanie Dolnej datowane są na 1595 r. Kolejne dokumenty pochodzą już z XIX w. Szkoła mieściła się w budynku organistówki, a potem w tzw. szpitalu. W latach 1884–1885 na miejscu dzisiejszej szkoły wybudowano murowany budynek, w którym funkcjonowała najpierw dwuklasówka, a następnie od 1901 r. czteroklasówka. W 1920 r. w budynku szkoły pozostały klasy żeńskie, a szkoła uzyskała status szkoły pięcio, a od 1926 r., siedmioklasowej. Na przełomie roku 1914 i 1915 urządzono w niej koszary wojskowe. Obecny kształt szkoła otrzymała w okresie powojennym.

Obok szkoły istniała wybudowana w ok. XIX w. synagoga. W czasach wojny wokół niej Niemcy utworzyli getto, które zostało zlikwidowane w 1942 r. Wówczas też synagoga została zniszczona. Podążamy ulicą Matejki (dawną Sądową). Po lewej budynek Domu Strażaka, wyróżniający się wysoką ceglaną wieżą, na której umieszczono rzeźbę św. Floriana. Pierwszy budynek strażnicy powstał w 1890 r. W 1953 r. została dobudowana wieża. Obecny

Plebania przy kościele pw. św. Michała Archanioła

Z areálu kostola vchádzame na námestie (Rynek). Na pravej strane v medzere zástavby je postavená budova **základnej školy** (Združené vzdelávacie zariadenia v Mszane Dolnej).

Prvé zmienky o škole v Mszane Dolnej pochádzajú z roku 1595. Ďalšie dokumenty pochádzajú už z 19. storočia. Škola sa nachádzala v budove „Organistówka" a potom v tzv. špitáli. V rokoch 1884 – 1885 bola na mieste dnešnej školy postavená murovaná budova, v ktorej bola najskôr zriadená dvojročná škola a následne, od roku 1901, štvorročná škola. V roku 1920 v školskej budove boli vytvorené ženské triedy, samotná škola získala postavenie päťročnej a od roku 1926 – sedemročnej školy. Na prelome rokov 1914 a 1915 v nej boli zriadené vojenské kasárne. Svoju dnešnú podobu získala škola v povojnovom období.

Vedľa školy stála synagóga vybudovaná v 19. storočí. Počas vojny Nemci vytvorili okolo nej geto, ktoré zlikvidovali v roku 1942. Vtedy bola synagóga zničená. Ideme ulicou Matejki (dávna Sądowa). Na ľavej strane vidíme budovu **hasičského zboru**, charakteristického svojou vysokou tehlovou vežou, na ktorej je umiestnená socha sv. Floriána. Prvá budova strážnice bola postavená v roku 1890. V roku 1953 dobudovali vežu. Hasičská zbrojnica získala dnešný vzhľad po výstavbe dokončenej v roku 1974 a prestavbe z roku 1991.

Dobrovoľnícky hasičský zbor v Mszane funguje od roku 1878 ako „Hasičský spolok". Je to najdlhšie pôsobiaci spolok v Mszane. Hasiči sa od samého začiatku zúčastňovali na záchranných akciách a svojou prítomnosťou spestrovali vlastenecké a náboženské slávnosti. Mali obrovské zásluhy na záchrane počas dvoch veľkých povodní v rokoch 1934 a 1997. Mszanský DHZ je súčasťou Národného záchranného a hasičského systému a má takmer sto aktívnych členov. Súčasťou DHZ je tiež orchester, ktorý existuje od roku 1902.

From the area of the church, we enter the Market Square. We will find the **primary school** (School Complex in Mszana Dolna) on the right side of the gap between the buildings.

The first records of the school in Mszana Dolna date back to 1595. Other documents come from the 19th century. The school was located in the "Organistówka" building (a residential building for non-clergy parish workers), and later in the hospital. Between the years 1884–1885, a brick building was constructed at the site of today's school, where a two-grade school first functioned, although in 1901 four grades were taught there. In 1920, there were female grades in the school building, and the school had the status of a five-grade school. In 1926, it became a seven-grade school. Military barracks were located here at the turn of 1914 and 1915. The school gained its present shape during the post-war period.

A synagogue, built in the 19th century, was next to the school. During the war, the Germans established a ghetto around it, which was closed down in 1942. The synagogue was also destroyed. We follow Matejki Street (formerly Sądowa Street). To the left we can see the **Fireman's House**, which has a characteristic high brick tower with a statue of St. Florian. The first guardhouse was built in 1890. In 1953, a watchtower was added. The current shape of the Fireman's House is owed to the construction completed in 1974 and the reconstruction in 1991.

The Volunteer Fire Department in Mszana was founded in 1878 under the name "Fire Department Association". It is the longest existing association in Mszana. Firefighters took part in rescue operations and added splendour to patriotic and religious celebrations from the very beginning. They worked really hard during the two great floods in 1934 and 1997. The Mszana Voluntary Fire Department is part of the National Rescue and Firefighting System and has almost one hundred active members. An orchestra, existing since 1902, operates within the VFD.

kształt Dom Strażaka zawdzięcza budowie zakończonej w 1974 r. i przebudowie w 1991 r.

Ochotnicza Straż Pożarna w Mszanie Dolnej istnieje od roku 1878 jako „Towarzystwo Straży Pożarnej". Jest najdłużej istniejącym mszańskim stowarzyszeniem. Strażacy od samego początku brali udział w akcjach ratowniczych oraz uświetniali uroczystości patriotyczne i religijne. Zasłużyli się w czasie dwóch wielkich powodzi w 1934 i 1997 r. Mszańska OSP wchodzi w skład Krajowego Systemu Ratowniczo-Gaśniczego i liczy prawie stu czynnych członków. W ramach OSP działa istniejąca od 1902 r. orkiestra.

Idziemy dalej, po lewej stronie mijamy budynek Zespołu Szkół Techniczno-Informatycznych, wcześniej funkcjonowała tu tzw. „Szkoła Leśna", a jeszcze wcześniej istniał Sąd Powiatowy.

Cesarsko-Królewski Sąd Powiatowy został ustanowiony w Mszanie Dolnej w 1883 roku. Początkowo mieścił się w kilku wynajmowanych w różnych miejscach pomieszczeniach. W latach 1910–1912 został wzniesiony obecny obiekt. Pełnił on rolę nie tylko sądu, ale też lokalnego aresztu. W czasie wojny były tu biura tzw. granatowej policji i więzienie. Po II wojnie światowej działalność sądu została wznowiona, ale wkrótce został on przeniesiony do Limanowej. W Mszanie Dolnej pozostał istniejący do dzisiaj przy ul. Fabrycznej Zamiejscowy Wydział Ksiąg Wieczystych Sądu Rejonowego w Limanowej. W pomieszczeniach opuszczonego budynku w latach 1945–1950 działała pierwsza w Mszanie Dolnej szkoła średnia, Samorządowe Gimnazjum Koedukacyjne.

Budynek reprezentuje typową austriacką „urzędniczą" architekturę, uzupełnioną o kolejne obiekty powstałe w związku z pełnieniem funkcji edukacyjnej. Na budynku tablica poświęcona dr. Sebastianowi Flizakowi oraz samorządowemu gimnazjum z lat 1945–50.

Sebastian Flizak (5.01.1881 – 28.11.1972) – doktor filozofii, etnograf, działacz Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego i wieloletni prezes oddziału Towarzystwa w Mszanie Dolnej. Prowadził badania etnograficzne, gromadząc materiały o budownictwie, pasterstwie, wierzeniach, strojach, prawie zwyczajowym, na zewnictwie i literaturze ludowej Zagórzan. Nauczyciel w szkołach we Lwowie, Stanisławowie i Sanoku. Po wojnie współtworzył pierwszą w Mszanie Dolnej szkołę średnią – Samorządowe Gimnazjum Koedukacyjne.

Dochodzimy do skrzyżowania z ul. ks. Stabrawy. Na murze cmentarnym jest umieszczona poświęcona mu tablica. Wchodzimy na cmentarz. W centralnej części widać pomnik poświęcony ofiarom II wojny światowej. Umieszczono na nim imiona i nazwiska 57 osób, które zginęły w tym okresie. Idąc w prawo wzdłuż muru dochodzimy do małego cmentarza wojennego z okresu I wojny światowej.

Cmentarz wojenny nr 363 został zaprojektowany przez Gustawa Ludwiga i wykonany jako oddzielna kwatera w górnym narożniku cmentarza parafialnego w Mszanie Dolnej. Wkomponowano w niego dwa duże betonowe krzyże z nałożonymi krzyżami żeliwnymi. Jeden z nich to jednoramienny krzyż łaciński, drugi to dwuramienny krzyż lotaryński. W 31 grobach pojedynczych i 2 zbiorowych pochowano 32 żołnierzy poległych podczas I wojny światowej, w tym: 20 żołnierzy armii austro-węgierskiej, 2 żołnierzy armii niemieckiej, 10 żołnierzy armii rosyjskiej. Ponadto pochowano legionistę polskiego z 1914 r. i 5 żołnierzy polskich poległych we wrześniu 1939 r.

Pokračujeme v prechádzke, na ľavej strane míňame budovu **Združených technických a informatických škôl**, v minulosti tu pôsobila tzv. „Lesná škola“ a pred ňou Okresný súd.

Cisársko-kráľovský Okresný súd bol zriadený v Mszane v roku 1883. Na začiatku sídlil v niekoľkých miestnostiach, ktoré sa prenajímali na rôznych miestach. V rokoch 1910 – 1912 bola postavená dnešná budova. Bol tu nielen súd, ale tiež miestne väzenie. Počas vojny tu boli kancelárie tzv. tmavomodrej polície a väznica. Po 2. svetovej vojne bola činnosť súdu obnovená, ale onedlho bol presťahovaný do Limanowej. V Mszane Dolnej zostalo na ul. Fabrycznej dodnes existujúce Detašované oddelenie katastra Okresného súdu v Limanowej. V priestoroch opustenej budovy pôsobila v rokoch 1945 – 1950 prvá stredná škola v Mszane Dolnej: Samosprávne koedukačné gymnázium.

Budova je príkladom typického rakúskeho úradníckeho štýlu v architektúre. Postupne k nej boli dobudované ďalšie objekty súvisiace s jej vzdelávacou funkciou. Na budove sa nachádza tabuľa venovaná dr. Sebastianovi Flizakovi a samosprávnemu gymnáziu z rokov 1945 – 50.

Sebastian Flizak (5. 1. 1881 – 28. 11. 1972) – doktor filozofie, etnograf, aktivista Poľského ľudovedného spolku a dlhoročný predseda pobočky Spolku v Mszane Dolnej. Zaoberal sa etnografickým výskumom, zbieral materiály o stavebníctve, pastierstve, poverách, krojoch, zvykoch, názvoch a ľudovej literatúre miestneho obyvateľstva. Bol učiteľom v školách vo Ľvove, Stanisławowe a Sanoku. Po vojne sa podieľal na zakladaní prvej strednej školy v Mszane Dolnej – Samosprávneho koedukačného gymnázia.

Prichádzame ku križovatke s ul. ks. Stabrawy. Na múre cintorína je osadená pamätná tabuľa venovaná kňazovi Stabrawovi. Vchádzame na **cintorín**. V centrálnej časti stojí pomník venovaný obetiam 2. svetovej vojny. Sú na ňom umiestnené mená a priezviská 57 osôb, ktoré zahynuli po-

As we go further, on the left side we pass the building of the **Technical and IT School Complex**; the “Forestry School” previously functioned here, and before that, it was the seat of the County Court.

The Imperial-Royal County Court was established in Mszana Dolna in 1883. Initially it was located in several rooms rented in different places. The present building was constructed in the years 1910–1912. It functioned as both a court and a local detention facility. During the war, the offices of the so-called Blue Police and a prison were located here. After the Second World War, the court’s work resumed, but soon it was relocated to Limanowa. The Non-resident Branch of the Land Register of the District Court in Limanowa functions in Mszana Dolna on Fabryczna Street to this day. The first secondary school in Mszana Dolna, the Municipal Coeducational Gymnasium, operated in the rooms of the abandoned building in the years 1945–1950.

The building is a prime example of the typical Austrian “clerical” architecture, and is supplemented with other buildings created in connection with its educational function. A plaque dedicated to the memory of Dr Sebastian Flizak and the Municipal Coeducational Gymnasium from 1945–50 is found on the building.

Sebastian Flizak (5 January 1881 – 28 November 1972) – doctor of philosophy, ethnographer, activist of the Polish Ethnological Society and long-term president of the Society’s branch in Mszana Dolna. He conducted ethnographic research, collecting materials on construction, herding, beliefs, traditional attires, common law, nomenclature and folk literature of the Zagórzanie people. A teacher in schools in Lviv, Stanisławów and Sanok. After the war, he co-founded the first secondary school in Mszana Dolna – the Municipal Coeducational Gymnasium.

We come to the intersection with Fr. Stabrawa Street. There is a plaque dedicated to him on the cemetery wall. We enter the **cemetery**. We can see a monument dedicated to the memory of the victims of the Second World War in the cen-

Wychodzimy z cmentarza i kontynuujemy marsz ulicą Matejki. Przechodzimy przez tory kolejowe i dochodzimy do ul. Piłsudskiego. Przechodzimy na drugą stronę i skręcamy w prawo. Dochodzimy do zespołów budynków Miejskiej Biblioteki Publicznej. Budynek po lewej stronie, to powstały w okresie międzywojennym dawny budynek Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół" w Mszanie Dolnej, drugi to nowo oddane Centrum Wiedzy, Kultury i Życia Społecznego.

Miejska Biblioteka w Mszanie Dolnej powstała w 1948 r. Początkowo mieściła się w prywatnym domu. W dzisiejszej siedzibie działa od roku 1978. Biblioteka organizuje szereg imprez o charakterze kulturalnym. Obecnie dysponuje księgozbiorem liczącym ok. 38.000 egzemplarzy.

Mszańskie gniazdo „Sokoła" powstało w 1904 r. dzięki inicjatywie szkoły powszechnej i miejscowego Towarzystwa Szkoły Ludowej. Osobami, które włączyły się w tworzenie, a następnie wspieranie oddziału, była mszańska inteligencja, na czele z Janem Soleckim – naczelnikiem poczty oraz dr. Stanisławem Panasiem – sędzią mszańskiego sądu. „Sokół" obok popularyzacji gimnastyki w społeczeństwie polskim, stawiał sobie za cel podtrzymywanie i rozwijanie świadomości narodowej i postaw obywatelskich. W Mszanie Dolnej m.in. organizował imprezy patriotyczne i rocznicowe Bitwy Grunwaldzkiej czy Konstytucji 3 Maja.

Kontynuujemy marsz w stronę centrum miasta. Droga nie należy do przyjemnych, bo jest wyjątkowo ruchliwa. Na szczęście po kilkuset metrach skręcamy w ul. Grunwaldzką i wchodzimy na ścieżkę spacerową na Górę Grunwald, oznakowaną tabliczkami. Przechodzimy potok Słomka i asfaltem do góry, następnie drogą polną dochodzimy do tabliczki kierującej w prawo. My jednak udajemy się prosto, drogą łagodnie wznosząca się polami do góry. Po lewej widok na najstarszą część Mszany i górujący nad nią Lubogoszcz. Na grzbiecie skręcamy w prawo i polami wędrujemy do widocznego wzgórza. Na nim tablica z nazwą góry. Schodzimy 300 metrów poniżej, do widocznego krzyża.

Grunwald (513 m n.p.m.) leży na końcu grzbietu opadającego od Ćwilina nad Mszanę Dolną. Początkowo ludność nazywała to wzgórze „Kopa" lub „Burdel". W 1910 r. w Galicji uroczyście obchodzono rocznicę bitwy grunwaldzkiej. W Mszanie Dolnej to wydarzenie postanowiono upamiętnić, stawiając na wzgórzu drewniany, górujący nad miejscowością krzyż. Towarzyszyła temu patriotyczna manifestacja mieszkańców. Od tego czasu, wzgórze zostało nazwane „Grunwald", a krzyż stał się centralnym punktem wielu uroczystości. Przetrwał II wojnę światową. Po wojnie wzgórze stało się popularnym miejscem spotkań młodzieży i miejscem odprawiania plenerowej drogi krzyżowej. Stary krzyż z uwagi na upływ czasu po prawie 80 latach staraniem mieszkańców został zastąpiony krzyżem metalowym, który możemy oglądać obecnie.

Spod krzyża interesujący widok na Mszanę Dolną i okoliczne góry. Schodzimy dalej. Ścieżka wprowadza nas do niewielkiego lasu i potem polami dochodzimy do tabliczki, zamykając pętle. Tu, znaną już sobie trasą w dół, do ul. Piłsudskiego. Aby nie wchodzić na ruchliwą ulicę, możemy iść wzdłuż potoku Słomka, pod wiaduktem kolejowym, do ulicy Topolowej. A następnie, przechodząc przez mostek, wychodzimy pod siedzibę Urzędu Miasta.

Gmina Mszana Dolna została utworzona na mocy ustawy z 1866 r. jako gmina samorządowa. Taki status utrzymała przez okres międzywojenny. Po wojnie funkcjonowała jako terenowy organ władzy państwowej. W 1990 r. Mszana Dolna znów staje się jednostką samorządu obejmującą miasto i okoliczne wsie, po rozdziale

čas vojny. Pokračujeme doprava popri múre a prichádzame na malý vojnový cintorín z obdobia 1. svetovej vojny.

Vojnový cintorín č. 363 bol navrhnutý Gustawom Ludwigom a vybudovaný ako samostatná časť v hornom nároží farského cintorína v Mszane Dolnej. Súčasťou kompozície sú dva veľké betónové kríže s naloženými liatinovými krížmi. Jeden z nich je jednoramenný latinský kríž, druhý je dvojramenný lotrinský kríž. V 31 jednotlivých hroboch a vo 2 hromadných hroboch je pochovaných 32 vojakov padlých počas 1. svetovej vojny: 20 vojakov rakúsko-uhorskej armády, 2 vojakov nemeckej armády, 10 vojakov ruskej armády. Je tu pochovaný tiež poľský vojak z roku 1914 a 5 poľských vojakov padlých v septembri 1939.

Vychádzame z cintorína a pokračujeme ulicou Matejki. Prechádzame cez železničné priecestie a blížime sa k ul. Piłsudskiego. Pretíname ju a odbočujeme doprava. Smerujeme ku komplexu budov Mestskej verejnej knižnice. Budova z medzivojnového obdobia na ľavej strane je bývalé sídlo Gymnastického spolku „Sokol“ v Mszane Dolnej, druhá budova je nové Centrum vied, kultúry a spoločenského života.

Mestská knižnica v Mszane Dolnej vznikla v roku 1948. Na začiatku sídlila v súkromnom dome. V dnešnom sídle pôsobí od roku 1978. Knižnica organizuje rozmanité podujatia kultúrneho charakteru. Dnes má k dispozícii zbierku približne 38 000 kníh.

Mszanské hniezdo „Sokola“ bolo vybudované v roku 1904 vďaka iniciatíve všeobecnej školy a miestneho Spolku ľudovej školy. Na jej založení sa podieľali a následne podporovali jej činnosť príslušníci mszanskej inteligencie na čele s Janom Soleckým, riaditeľom pošty, a dr. Stanisławom Panasiom, sudcom mszanského súdu. „Sokol“ popularizoval gymnastiku medzi poľským obyvateľstvom, ale jeho cieľom bolo udržiavanie a rozvíjanie národného povedomia a občianskeho postoja. V Mszane Dolnej organi-

tral part of the graveyard. The names of 57 people who died during that period are listed there. Going right along the wall we come to a small war cemetery from the First World War.

The war cemetery No. 363 was designed by Gustaw Ludwig and constituted a separate quarter in the upper corner of the parish cemetery in Mszana Dolna. Two large concrete and cast-iron crosses have their place there. The first one is a one-armed Latin cross, the other is a two-armed Lorraine cross. 32 soldiers who died during the First World War were buried in 31 single and 2 collective graves, including 20 soldiers of the Austrian-Hungarian army, 2 German soldiers and 10 Russian soldiers. Additionally, a Polish legionnaire who died in 1914 and 5 Polish soldiers, fallen in September 1939, lie here.

We leave the cemetery and continue our walk along Matejki Street. We cross the railway tracks and come to Piłsudskiego Street. Then, we go to the other side and turn right. We arrive at the Public Library buildings complex. The building to the left was built in the interwar period and used to house the “Sokół” Gymnastics Society in Mszana Dolna; the other is the newly opened Centre for Knowledge, Culture and Social Life.

The Town Library in Mszana Dolna was founded in 1948. Initially, it was located in a private house. Its seat has been in the current building since 1978. The library organises many cultural events and its collection consists of around 38 thousand books.

The Mszana branch of the “Sokół” Gymnastics Society was created in 1904, thanks to the initiative of the grammar school and the local Folk School Society. The local intellectual elite, headed by Jan Solecki (head of the post office) and Dr Stanisław Panaś (Mszana court judge) were among the people who supported the creation of the branch and its functioning. “Sokół” not only popularised gymnastics in the Polish society – it also set a goal of maintaining and developing national awareness and civic attitudes. The Society organised patriotic events and yearly celebrations of the Battle of Grunwald and the Constitution of 3 May.

na Miasto Mszana Dolna i Gminę Mszana Dolna w roku 1992 staje się gminą miejską.

Budynek Urzędu Miasta został oddany do użytku staraniem ówczesnego wójta Franciszka Dubowego w 1914 r. Dzisiaj w przebudowanym budynku mieszczą się instytucje samorządowe oraz komisariat policji. Przed urzędem małe popiersie Kazimierza Wielkiego. Na ścianie trzy tablice poświęcone mieszkańcom Mszany poległym w latach 1914–1920, uzyskaniu potwierdzenia, że patronem miasta jest Św. Michał oraz stuleciu odzyskania niepodległości.

Przechodzimy przez most i główne skrzyżowanie, wchodząc w ulicę Maksymiliana Marii Kolbego (dawna Kolejowa). Po lewej stronie ulicy jako pierwszą mijamy **pocztę**. Budynek powstał w okresie międzywojennym, wcześniej mieściła się tu apteka. Pierwsza agencja pocztowa w Mszanie Dolnej powstała w 1880r., a Urząd Pocztowy w 1895 r. Na kilka lat przed wybuchem II wojny naczelnikiem mszańskiej poczty był ojciec wybitnego aktora i reżysera Tadeusza Łomnickiego oraz reżysera i scenarzysty Jana Łomnickiego. Po prawej stronie ulicy znajduje się budynek **domu towarowego „Sezam”**, wybudowany przez Gminną Spółdzielnię „Samopomoc Chłopska”. Zaraz za nim budynek z łamanym dachem i drewnianą loggią – dzisiaj **restauracja Magnolia**. Na przełomie XIX i XX wieku mieszkał tu dr Władysław Czapliński, lekarz gminny i kolejowy. W latach 1914–1915 prowadził on w Mszanie Dolnej szpital polowy dla rannych żołnierzy. Po nim dom i praktykę przejął syn – Jan. W latach 60. XX wieku budynek znalazł się w posiadaniu miasta, a od lat 70. działały tutaj lokale gastronomiczne, noszące nazwę „Magnolia”. Nazwa jest nieprzypadkowa, bo przed budynkiem rosną dwie dorodne magnolie. Idziemy dalej, mijając drugi mszański dom towarowy i dochodzimy do siedziby **Banku Spółdzielczego**, znajdującego się po lewej stronie ulicy. Dzisiejszy budynek wznosi się w miejscu, w którym w okresie międzywojennym znajdowała się szkoła męska, powstała po zlikwidowaniu szkoły koedukacyjnej. Budynek został wykupiony od hr Kra-

Przedwojenny budynek Urzędu Miasta

Budynek Miejskiego Przedszkola Nr 1 przy ul. Leśnej

zoval vlastenecké podujatia a výročia bitky pri Grunwalde a Ústavy 3. mája.

Kráčame ďalej smerom k centru mesta. Cesta nie je najpríjemnejšia, pretože je naozaj frekventovaná. Našťastie po niekoľkých sto metroch odbočujeme do ul. Grunwaldzkej a vchádzame na vychádzkový chodník na vrch Grunwald, ktorý je označený tabuľkami. Prechádzame ponad potok Słomka a ideme asfaltom hore, následne poľnou cestou ideme k tabuľke, ktorá smeruje doprava. My však ideme rovno, cestou, ktorá mierne stúpa poľami. Na ľavej strane máme výhľad na najstaršiu časť Mszany a vypínajúci sa nad ňou vrch Lubogoszcz. Na hrebeni odbočujeme doprava a prejdeme cez polia na najbližší vrch. Na ňom sa nachádza tabuľka s jeho názvom. Schádzame 300 metrov nižšie, k viditeľnému krížu.

Grunwald (513 m n. m.) leží na konci hrebeňa, ktorý od Ćwilina klesá k Mszane Dolnej. Spočiatku ľudia nazývali tento vrch „Kopa“ alebo „Burdel“. V roku 1910 sa v Haliči oslavovalo výročie bitky pri Grunwalde. V Mszane Dolnej sa občania rozhodli pripomenúť si túto udalosť tak, že na vrchu postavia drevený kríž, ktorý bude dominovať nad celou Mszanou. Postavenie kríža sprevádzala vlastenecká manifestácia obyvateľov. Odvtedy sa vrch nazýva Grunwald a kríž je centrálnym bodom mnohých slávností. Pretrval 2. svetovú vojnu. Po vojne sa vrch stal populárnym miestom stretnutí mládeže a miestom, kde sa pod holým nebom konala krížová cesta. Starý kríž bol po takmer 80 rokoch vďaka úsiliu obyvateľov nahradený dnešným kovovým krížom.

Spopod kríža sa rozprestiera pútavý pohľad na Mszanu Dolnú a okolité hory. Schádzame ďalej. Chodník nás zavedie do menšieho lesa a potom sa poľami vraciame k smerovej tabuľke a uzatvárame okruh. Odtiaľ, cestou, ktorú už poznáme, ideme dole, k ul. Piłsudskiego. Aby sme nemuseli kráčať po frekventovanej ulici, môžeme ísť pozdĺž potoka Słomka, po-

We continue our march towards the town centre. The road is not very pleasant, as it is usually full with traffic. Fortunately, after a few hundred metres, we take a turn into Grunwaldzka Street and find the walking path up to Grunwald Hill – it is marked with signs. We cross the Słomka stream and go up the asphalt road. Then, a dirt road leads us to a sign, which points to the right. But we go straight ahead, up a road gently leading through fields. To the left we can admire the oldest part of Mszana and the Lubogoszcz mountain towering above it. When we get to the ridge, we turn right and walk across the fields to the noticeable hill. There is a board with the name of the mountain. We will see a cross 300 metres below – that is where we are going now.

Grunwald (513 m MSL) is situated at the end of the ridge Ćwilin – Mszana Dolna. Initially, locals named the hill “Kopa” or “Burdel”. In 1910, there was a grand celebration of the Battle of Grunwald in Galicia. In Mszana Dolna this event was commemorated by erecting a wooden cross on the hill, towering above the town. The inhabitants organised a patriotic demonstration. Since then, the hill has been named “Grunwald” and the cross has become a central point of many celebrations. It survived the Second World War. Afterwards, the hill became a popular meeting place among the local youth and the location of the Way of the Cross celebration. After almost 80 years, thanks to the efforts of the inhabitants, the old cross was replaced with a metal one, which we can see today.

From the cross we can admire a captivating view of Mszana Dolna and the surrounding mountains. We go further. The path leads us to a small forest. Then, through the fields, we reach the board we saw previously – thus closing the loop. From here, we follow the familiar route, down Piłsudskiego Street. In order not to walk down the busy street, we can go along the Słomka stream, under the railway viaduct, to Topolowa Street. And then, after crossing the bridge, we get to the seat of the **Town Hall**.

sińskich. W czasie II wojny światowej budynek szkoły został przejęty przez żandarmerię niemiecką. Po wojnie mieściła się tu do 1964 r. szkoła zbiorcza (druga obok istniejącej przy Rynku). Potem, po wybudowaniu szkoły tzw. „tysiąclatki", istniał tutaj internat, przedszkole, a także filia szkoły muzycznej z Tymbarku. Idziemy dalej ulicą Kolbego dochodząc do dworca kolejowego. Budynek został wzniesiony w związku z powstaniem Kolei Transwersalnej. Jego architektura jest typowym przykładem architektury kolejowej w Galicji. Dzisiaj, z uwagi na brak ruchu pasażerskiego, budynek nie pełni funkcji dworca.

Galicyjska Kolej Transwersalna została wybudowana w latach 1882-1884 tworząc ciąg komunikacyjny od Czadcy przez Żywiec - Chabówkę - Nowy Sącz - Stryj - Stanisławów po Husiatyń. W ciągu tych dwóch lat wybudowano 577 km. Całkowita długość Galicyjskiej Kolei Transwersalnej, po włączeniu wcześniej istniejących odcinków, wyniosła 768 km. Głównym celem inwestycji było stworzenie ciągu komunikacyjnego w przebiegu równoleżnikowym (transwersalnym - poprzecznym), alternatywnego dla głównej linii galicyjskiej Kraków - Lwów. Obie linie kolejowe były traktowane jako strategiczne z punktu widzenia militarnego Cesarstwa. Ważnym aspektem była też spodziewana aktywizacja słabo rozwiniętych terenów Galicji i w odniesieniu do Mszany Dolnej cel ten został osiągnięty. Szlak wykazał swoją przydatność podczas I wojny światowej, ułatwiając transport wojsk i zaopatrzenia, a także ewakuację rannych. W okresie międzywojennym, w zmienionych realiach gospodarczych i politycznych, trasa Galicyjskiej Kolei Transwersalnej służyła lokalnej społeczności. Warto jednak wspomnieć, że w trakcie sezonu wakacyjnego do Mszany Dolnej kursowały ze Lwowa pociągi kąpielowe. Po II wojnie światowej wschodni odcinek trasy znalazł się poza granicami Polski. Pozostała jej część miała charakter lokalny. Przebiegający przez Mszanę Dolną odcinek Nowy Sącz - Chabówka został zamknięty w 2006 r. Obecnie w okresie wakacyjnym kursują pociągi retro.

Naprzeciwko budynku dworca, po prawej stronie ulicy znajdują się dwa budynki dawnej spółdzielni kolejarskiej. Szczególnie interesująco prezentuje się budynek pod nr 22. Aby zakończyć wycieczkę, musimy się nieco cofnąć do przejścia dla pieszych. Schodzimy w dół ul. Franciszka Bardy, dochodząc do punktu wyjścia.

Stąd ul. Starowiejską w kierunku pn. - zach. bez szlaku, mijając kolejno galerię handlową, dworzec busów i budynki Zespołu Szkół Techniczno-Informatycznych, tradycyjnie nazywanego „Instalem". Po lewej widzimy wybudowany w latach 2005-2011 drugi mszański kościół parafialny pw. Miłosierdzia Bożego.

W kościele warto zobaczyć prawdopodobnie największą w Polsce kopię obrazu Jezusa Miłosiernego. Przed kościołem ciekawy krzyż oraz 14 granitowych głazów stacji Drogi Światła, pokrytych freskami, symbolizujących jednocześnie szczyty górskie.

Bp Franciszek Barda (21.08.1880 - 13.11.1964) - urodzony w Mszanie Dolnej duchowny, dr teologii, rektor seminarium duchownego w Krakowie. Od roku 1931 biskup pomocniczy, a następnie diecezjalny diecezji przemyskiej. Położył duże zasługi w rozwoju diecezji, był animatorem Instytutu Wyższej Kultury Religijnej w Przemyślu. W okresie wojny, pomimo możliwych represji ze strony okupanta niemieckiego zorganizował diecezjalne seminarium duchowne. Po wojnie w nowych warunkach (diecezja wskutek zmiany granic utraciła 1/3 swojej powierzchni) odbudowywał jej struktury, tworząc nowe parafie.

pod železničný viadukt, k Topolovej ulici. Ďalej prechádzame cez mostík a ocitneme sa pri sídle **Mestského úradu**.

Obec Mszana Dolna bola vytvorená na základe zákona z roku 1866 ako samosprávna obec. Toto postavenie si udržala v medzivojnovom období. Po vojne fungovala ako územný orgán štátnej moci. V roku 1990 sa Mszana Dolna opäť stala samosprávnou jednotkou, do ktorej patrí mesto a okolité dediny, po rozdelení v roku 1992 na mesto Mszana Dolna a obec Mszana Dolna získala postavenie mestskej obce.

Budova Mestského úradu bola skolaudovaná vďaka úsiliu vtedajšieho starostu Franciszka Dubowého v roku 1914. Dnes sídlia v zrekonštruovanej budove samosprávne inštitúcie a riaditeľstvo polície. Pred úradom sa nachádza malá busta Kazimíra Veľkého. Na stene sú osadené tri tabule venované obyvateľom Mszany padlým v rokoch 1914 – 1920, druhá je potvrdením, že patrónom mesta je sv. Michal a tretia je venovaná stému výročiu znovu získania nezávislosti.

Prechádzame cez most a hlavnú križovatku a pokračujeme ulicou Maksymiliana Marii Kolbego (dávna Kolejowa). Na ľavej strane ulice najskôr míňame **poštu**. Budova bola postavená v medzivojnovom období, predtým tu bola lekáreň. Prvá poštová agentúra v Mszane Dolnej bola vytvorená v roku 1880, poštový úrad tu zriadili v roku 1895. Niekoľko rokov pred vypuknutím 2. svetovej vojny bol prednostom mszanskej pošty otec známeho herca a režiséra Tadeusza Łomnického a tiež režiséra a scenáristu Jana Łomnického. Na pravej strane ulice sa nachádza budova **obchodného domu „Sezam“**, postavená obecným družstvom „Samopomoc Chłopska”. Hneď za ňou je budova s členitou strechou a drevenou lodžiou – dnes je to **reštaurácia Magnolia**. Na prelome 19. a 20. storočia tu žil dr Władysław Czapliński, obecný a železničný lekár. V rokoch 1914 – 1915 v Muszyne Dolnej viedol poľnú nemocnicu pre ranených vojakov. Dom a prax prevzal po ňom syn – Ján. V 60. rokoch 20. storočia sa budova dostala do rúk mesta, od 70. rokov tu fungovali

The Municipality of Mszana Dolna was established by the Act of 1866 as a self-government municipality. It maintained its status during the interwar period. After the war, it functioned as a local governing body of the state authority. In 1990, Mszana Dolna became a self-government unit again, covering the town and nearby villages. After the split into the Town of Mszana Dolna and the Municipality of Mszana Dolna Municipality in 1992, it became a town municipality.

The Town Hall building became the seat of the local government in 1914, thanks to the efforts of the town mayor, Franciszek Dubowy. Today, the reconstructed building houses local government institutions and the police station. A small bust of King Casimir the Great stands in front of the Hall. Three plaques are located on the wall: dedicated to the inhabitants of Mszana fallen during the years 1914–1920, confirming that the patron saint of the town is St. Michael, and commemorating the centennial of regaining independence.

We cross the bridge and the main intersection, entering Maksymiliana Marii Kolbego Street (former Kolejowa Street). The first building we pass is the post office on the left side of the street. The building was constructed in the interwar period, it was previously a pharmacy. The first postal agency in Mszana Dolna was established in 1880, and the post office – in 1895. A few years before the outbreak of the Second World War, the head of the Mszana post office was the father of Tadeusz Łomnicki (an outstanding actor and director) and Jan Łomnicki (a film director and screenwriter). Next, we will see the **“Sezam” department store** on the right hand side. It was built by the “Samopomoc Chłopska” Municipality Cooperative. A building with a mansard roof and a wooden loggia – today the **Magnolia restaurant** – stands right behind it. Dr. Władysław Czapliński lived here at the turn of the 19th and 20th centuries. He was the municipal and railway doctor. He ran a field hospital for wounded soldiers in Mszana Dolna in the years 1914–1915. His son, Jan, took over the house and practice after him. In the 1960s, the building was

stravovacie zariadenia s názvom „Magnolia“. Názov nie je náhodný, pretože pred budovou rastú dve nádherné magnólie. Pokračujeme ďalej a míňame druhý obchodný dom, blížime sa k sídlu **Družstevnej banky** nachádzajúcej sa na ľavej strane ulice. Dnešná budova stojí na mieste, na ktorom sa v medzivojnovom období nachádzala mužská škola založená po zrušení koedukačnej školy. Budova bola zakúpená od rodiny grófa Krasińského. Počas 2. svetovej vojny školskú budovu prevzalo nemecké žandárstvo. Po vojne sa tu do roku 1964 nachádzala škola pre deti z okolitých obcí (druhá popri škole fungujúcej pri hlavnom námestí). Neskôr, po vybudovaní školy, tzv. „tisícročnej“ (pri príležitosti tisíceho výročia Poľska) tu bol internát, materská škola a filiálka hudobnej školy z Tymbarku. Ideme ďalej ulicou Kolbego a dorazíme k **železničnej stanici**. Budova bola postavená zároveň s vybudovaním tzv. transverzálnej železnice. Jej architektúra je typickým príkladom železničnej architektúry v Haliči. Dnes, vzhľadom na to, že tu nepremávajú osobné vlaky, budova stratila staničnú funkciu.

Haličská transverzálna železnica bola postavená v rokoch 1882 – 1884, vzniklo tak prepojenie na trase Čadca – Żywiec – Chabówka – Nowy Sącz – Stryj – Stanisławów po Husiatyn. V priebehu dvoch rokov vybudovali 577 km železničnej trate. Celková dĺžka Haličskej transverzálnej železnice bola vrátane už predtým existujúcich úsekov 768 km. Hlavným cieľom investície bolo vytvorenie dopravnej tepny prebiehajúcej pozdĺž rovnobežiek (priečne, t.j. transverzálne), ktorá bola alternatívou pre hlavnú haličskú dopravnú tepnu Krakov – Ľvov. Obe železnice boli považované za strategické z militaristického hľadiska Cisárstva. Dôležitým aspektom bolo tiež predpokladané oživenie slabo rozvinutých území Haliča a v prípade Mszany Dolnej bol tento cieľ dosiahnutý. Trasa potvrdila svoju užitočnosť počas 1. svetovej vojny, uľahčila prepravu vojakov a zásobovania, využívala sa pri evakuácii zranených. V medzivojnovom období, v zmenených hospodárskych a politických podmienkach slúžila trasa Haličskej transverzálnej

owned by the town, and from the 1970s catering facilities named “Magnolia” had their premises there. The name is not coincidental, since two handsome magnolias grow in front of the building. We go further, passing the second Mszana department store and come to the headquarters of the **Co-operative Bank**, on the left side of the street. This building stands in the place where the boys’ school stood during the interwar period – it was built after the coeducational school was closed down. The building was bought from Count Krasiński. During the Second World War, the school building was taken over by the German military police. After the war, until 1964, it housed the second collective school (the first was the one on the Main Square). Then, after building the “millennial” school, there was a dormitory, kindergarten, as well as a branch of the Tymbark music school here. We continue along Kolbego Street, reaching the **railway station**. This building was constructed because of the creation of the Transversal Railway. Its design is a perfect example of railway architecture in Galicia. At present, due to lack of passenger traffic, the building no longer functions as a station.

The Galician Transversal Railway was built in the years 1882–1884, creating a communication route from Czadca through Żywiec – Chabówka – Nowy Sącz – Stryj – Stanisławów to Husiatyń. During these two years, 557 km were constructed. The total length of the Galician Transversal Railway, including previously existing sections, was 768 km. The main purpose of this investment was to create a communication route in the latitudinal course (transversal), as an alternative to the main Galician line Cracow – Lviv. Both railroads were considered strategic from the military point of view of the Empire. An important aspect was also the expected revival of the underdeveloped areas of Galicia, and, in Mszana Dolna, this goal was achieved. The line proved its usefulness during the First World War, facilitating the transport of troops and supplies, as well as the evacuation of the wounded. During the interwar period, in the changed economic and political

železnice potrebám miestnych obyvateľov. Za zmienku stojí, že v sezóne počas prázdnin do Mszany Dolnej premávali z Ľvova tzv. kúpeľné vlaky. Po 2. svetovej vojne sa východný úsek trasy ocitol mimo poľských hraníc. Ostatná časť železnice mala len miestny charakter. Úsek prechádzajúci cez Mszanu Dolnú na trase Nowy Sącz – Chabówka zatvorili v roku 2006. Dnes tu cez prázdniny premávajú retrovlaky.

Oproti budove stanice, na pravej strane sa nachádzajú dve budovy dávneho železničného družstva. Veľmi zaujímavo vyzerá budova pod číslom 22. Aby sme dokončili výlet, musíme sa vrátiť k priechodu pre chodcov. Schádzame dole ulicou Franciszka Bardy a ocitneme sa na mieste, kde sme začali výlet.

Odtiaľ ul. Starowiejskou smerom na severozápad, nevedie tadiaľ žiadny turistický chodník. Míňame nákupné stredisko, autobusovú stanicu a budovy Združených technických a informatických škôl, tradične nazývaných „Instal". Na ľavej strane vidíme druhý farský kostol v Mszane, **zasvätený Božiemu milosrdenstvu**, postavený v rokoch 2005 – 2011.

V kostole za pozornosť stojí kópia obrazu Ježiša Milosrdného, asi najväčšia v Poľsku. Pred kostolom stojí zaujímavý kríž a 14 žulových balvanov staníc Cesty svetla, ktoré sú pokryté freskami, balvany zároveň symbolizujú horské štíty.

Biskup Franciszek Barda (21. 8. 1880 – 13. 11. 1964) – duchovný narodený v Mszane Dolnej, doktor teológie, rektor duchovného seminára v Krakove. Od roku 1931 bol pomocným a neskôr diecéznym biskupom przemyślskej diecézy. Mal veľké zásluhy pre rozvoj diecézy, bol animátorom Inštitútu vysokej náboženskej kultúry v Przemyśli. Počas vojny napriek možným represiám nemeckého okupanta zorganizoval diecézny duchovný seminár. Po vojne, v nových podmienkach (diecéza stratila v dôsledku zmeny hraníc tretinu svojej rozlohy) obnovoval jej štruktúry a tvoril nové farnosti.

realities, the Galician Transversal Railway served the local community. It is also worth mentioning, that during the holiday season, bath trains ran from Lviv to Mszana Dolna. After the Second World War, the eastern section of the route wound up outside of Poland. The rest of the line was of a regional nature. The Nowy Sącz – Chabówka route, which goes through Mszana Dolna, was closed in 2006. However, during the summer period, you can catch a ride on one of the retro trains.

Two buildings of the former railway cooperative stand opposite the station building, on the right side of the street. The building at number 22 looks particularly interesting. To end the trip, we have to go back a bit to the pedestrian crossing. We go down Franciszka Bardy Street, arriving at the starting point.

From here Starowiejska Street towards the north-west. Without a trail, we pass a shopping centre, bus station and buildings of the Technical and IT School Complex, traditionally called "Instal". On the left, we see the second parish church in Mszana – the **Divine Mercy parish church built** in the years 2005–2011.

The church houses most probably the biggest copy of the Image of the Divine Mercy in Poland. A unique cross and 14 granite boulders of the Stations of the Resurrection stand in front of the church. They are decorated with frescoes, which symbolise mountain peaks as well.

Bishop Franciszek Barda (21 August 1880 – 13 November 1964) – a priest born in Mszana Dolna, doctor of theology, rector of the theological seminary in Cracow. From 1931, he was an auxiliary and then diocesan bishop of the Przemyśl diocese. He made great contributions to the development of the diocese, and was an animator at the Institute of Higher Religious Culture in Przemyśl. During the war, despite possible repressions by the German occupier, he organised a diocesan theological seminary. After the war, in new conditions (the diocese lost 1/3 of its area due to the change of borders), he rebuilt its structures, creating new parishes.

Spacer wokół zespołu dworskiego

Początek trasy, jak trasa nr 1. Ruszamy ulicą Starowiejską do skrzyżowania, idąc czarnym szlakiem im. Elfrydy Trybowskiej i Juliana Tolińskiego.

Przechodzimy przez skrzyżowanie na wprost w ul. Orkana. Jest to zarazem droga prowadząca do Szczawnicy i Niedźwiedzia.

Julian Toliński (19.06.1910 – 14.01.1986) – pedagog, działacz harcerski i turystyczny, kwalifikowany przewodnik turystyki górskiej, ludoznawca i folklorysta. W 1933 roku zorganizował pierwszą drużynę harcerską na terenie Mszany Dolnej. W czasie wojny działał w tajnym nauczaniu. Po zakończeniu wojny pracował jako nauczyciel w szkole powszechnej w Mszanie Dolnej oraz odtwarzał struktury mszańskiego harcerstwa. Był współzałożycielem mszańskiego Oddziału Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego. Został pierwszym prezesem mszańskiego koła PTTK i współautorem pierwszego przewodnika po Mszanie Dolnej i okolicach.

Władysław Orkan (27.11.1875 – 14.05.1930) – właśc. Franciszek Ksawery Smaciarz, potem Franciszek Ksawery Smreczyński. Był poetą, powieściopisarzem i dramaturgiem. Legionistą i oficerem Wojska Polskiego. Do jego najbardziej znanych dzieł należą: „Komornicy", „W Roztokach", „Drzewiej", „Pomór", „Kostka Napierski". W swojej twórczości opisywał życie mieszkańców Ziemi Zagórzańskiej. Ceniony przez ówczesną inteligencję krakowską, postrzegającą go jako utalentowanego przedstawiciela góralszczyzny. Był działaczem turystycznym. Patronował poczynaniom członków PTT Oddziału w Rabce w organizowaniu muzeum regionalnego, gromadzącego zbiory etnograficzne, m.in. z regionu zamieszkiwanego przez Zagórzan.

W pierwszym domu po prawej stronie znajduje się kiedyś znana mszańska cukiernia Jerzego Potaczka. Mijamy duże centrum medyczne, przechodzimy pod wiaduktem, po lewej stronie drogi znajduje się „Dom Pszczelarza", wybudowany w 1987 r., służący licznym kiedyś w Mszanie pszczelarzom. Dalej rozciąga się zrewitalizowany Plac Targowy, na którym co wtorek odbywają się jarmarki, a w soboty targi staroci. Wchodzimy na dawne tereny dworskie do Parku im. Rodziny Krasińskich, o czym informuje nas tablica na ogrodzeniu.

Rodzina Krasińskich posiadała majątek w Regimentarzówce na Kresach, a po jego utracie przedstawiciel rodu hr. Henryk Piotr Krasiński wraz ze swoją żoną Marią z Łęskich zamieszkał w Mszanie Dolnej. Ich synem był Józef Krasiński, inżynier, lotnik. Walczył w Bitwie o Anglię jako pilot dywizjonu 301. Po wojnie wykładał na uczelniach w Argentynie i Kanadzie.

Začiatok trasy – ako trasa č. 1 vyrážame Starowiejskou ulicou ku križovatke, ideme po čiernom turistickom chodníku Elfrydy Trybowskej a Juliana Tolińského.

Julian Toliński (19. 6. 1910 – 14. 1. 1986) – pedagóg, aktívne pôsobil v skautskom a turistickom hnutí, kvalifikovaný horský sprievodca, národopisec, folklorista. V roku 1933 organizoval prvú skautskú družinu na území Mszany Dolnej. Počas vojny pôsobil v tajnom vyučovaní. Po vojne pracoval ako učiteľ vo všeobecnej škole v Mszane Dolnej a snažil sa obnoviť štruktúry mszanského skautského hnutia. Bol spoluzakladateľom Pobočky poľského ľudovedného spolku v Mszane. Bol prvým predsedom pobočky Poľského turistického spolku v Mszane a spoluautorom prvého sprievodcu po Mszane Dolnej a okolí.

Prechádzame cez križovatku rovno na ul. Orkana. Je to zároveň cesta vedúca do Szczawnice a Niedźwiedźa.

Władysław Orkan (27. 11. 1875 – 14. 5. 1930) – vlastným menom Franciszek Ksawery Smaciarz, potom Franciszek Ksawery Smreczyński. Bol básnikom, písal romány a divadelné hry. Bojoval ako legionista a dôstojník Poľskej armády. K jeho najznámejším dielam patria: „Komornicy", „W Roztokach", „Drzewiej", „Pomór", „Kostka Napierski". Vo svojej tvorbe písal o živote obyvateľov Zagórzanskej oblasti. Vtedajšia krakovská inteligencia si ho vážila, považovala ho za nadaného predstaviteľa goralského folklóru. Aktívne pôsobil v turistickom hnutí. Podporoval činnosť členov Poľského turistického spolku – pobočky v Rabke pri organizovaní regionálneho múzea, ktoré zhromažďovalo etnografické predmety aj z regiónu obývaného Zagórzanmi.

V prvom dome na pravej strane sa nachádza v minulosti známa mszanská cukráreň Jerzyho Potaczka. Míňame veľké zdravotnícke centrum, prechádzame popod viadukt, na ľavej strane cesty sa nachádza „Dom včelára", kto-

The start of the route is like route No 1. We go down Starowiejska Street to the main intersection, following the Elfryda Trybowska and Julian Toliński black trail.

Julian Toliński (6 June 1910 – 14 January 1986) – pedagogue, scout and tourist activist, qualified mountain tourist guide, ethnographer and folklorist. In 1933, he founded the first scouting team in Mszana Dolna. During the Second World War, he took part in secret teaching. After the end of the war, he worked as a teacher in the common school in Mszana Dolna and recreated the structures of the Mszana scouting movement. He was the co-founder of the Mszana branch of the Polish Ethnological Society. He became the first president of the PTTK club in Mszana and the co-author of the first guide to Mszana Dolna and its surroundings.

We cross the intersection straight into Orkana Street. It is also the road that leads to Szczawnica and Niedźwiedź.

Władysław Orkan (27 November 1875 – 14 May 1930) – full name Franciszek Ksawery Smaciarz, then Franciszek Ksawery Smreczyński. He was a poet, novelist and playwright, as well as a legionnaire and officer of the Polish Army. His most famous works include: "Komornicy", "W Roztokach", "Drzewiej", "Pomór", "Kostka Napierski". In his works, he described the life of the inhabitants of the Zagórzański Region. He was valued by the Cracow intelligentsia of that time, who perceived him as a talented representative of the mountain region. He was a tourism activist. He oversaw the activities of the members of the PTT Branch in Rabka, and helped organise a regional museum with ethnographic collections, including from the region inhabited by the Zagórzanie people.

The first house to the right is where you can find the once-famous Jerzy Potaczek confectionery from Mszana. We pass a large medical centre, go under the viaduct,

Dwór hr. Krasińskich

Folwark „Stara Winiarnia”

rý bol postavený v roku 1987 a slúžil včelárom žijúcim v Mszane v hojnom počte. Ďalej sa tiahne revitalizované trhovisko, na ktorom sa každý utorok konajú jarmoky a v sobotu trhy starožitností. Vstupujeme do dávneho palácového areálu – do **Parku rodiny Krasińských**, o čom nás informuje tabuľa na plote.

Rodina Krasińských mala svoj majetok v Regimentarzówke na východných okrajoch Poľska, po jeho strate sa gróf Henryk Piotr Krasiński spolu so svojou manželkou Mariou z Łęských usadil v Mszane Dolnej. Ich synom bol Józef Krasiński, inžinier, letec. Bojoval v bitke o Anglicko ako pilot perute 301. Po vojne prednášal na vysokých školách v Argentíne a Kanade.

Parkovým chodníkom smerujeme k obelisku zasvätenému obetiam Katynského masakra a smolenskej katastrofy. Vedľa neho je zasadených šesť dubov na pamiatku poľských zajatcov zavraždených NKVD v Charkove a Tveri. Na pravej strane sa nachádza pomník zasvätený hrdinským vojakom a povstalcom, obetiam hitlerizmu a stalinizmu. Pokračujeme parkovým chodníkom smerom k dávnemu **palácu Krasinských** za detským ihriskom.

Palác stál na tomto mieste ešte v medzivojnovom období. Jeho presný opis pochádza z roku 1776, vtedy to bol drevený objekt obklopený hospodárskymi budovami. Potom ho nahradila murovaná budova, ktorú v medzivojnovom období dal prestavať gróf Henryk Piotr Krasiński. Po prestavbe sa palác stal jedným z najoriginálnejších architektonických skvostov v regióne. Bola to členitá murovaná budova, poschodová, s pivnicami. Bola postavená na obdĺžnikovom pôdoryse, mala dva rizality a balkón. Koncom 60. rokov 20. storočia budova prešla generálnou rekonštrukciou zameranou na prispôsobenie objektu školskej funkcii, palác bol vtedy zbavený štýlových prvkov. Dnes je súčasťou komplexu Strediska výchovy mládeže Karola Wojtyłu.

and on the left side of the road we see the "Beekeeper's House", built in 1987, providing assistance to beekeepers, who used to be numerous in Mszana. Further on, we can find the renewed Town Square, where fairs are held every Tuesday and flea markets every Saturday. We enter the former manor grounds of the **Krasiński Family Park**, as the board on the fence informs us.

The Krasiński family used to own an estate in Regimentarzówka at the Eastern Borderlands, and after losing it, count Henryk Piotr Krasiński and his wife, Maria née Łęska, settled in Mszana Dolna. Their son was Józef Krasiński, an engineer and aviator. He fought in the Battle of Britain as a 301 squadron pilot. After the war, he gave lectures at universities in Argentina and Canada.

The alley leads us to an obelisk dedicated to the victims of the Katyn massacre and the Smolensk air disaster. Next to it, six oaks were planted to commemorate the Polish prisoners of war murdered by the NKVD in Kharkiv and Tver. A monument dedicated to the heroic soldiers and insurgents, as well as the victims of Nazism and Stalinism stands on the right side. We continue along the park alley towards the former **Krasiński Manor**, visible behind the playground.

A manor house stood in this place even during the period of the First Polish Republic. Its detailed description comes from 1776, when it was a wooden house surrounded by farm buildings. It was replaced with a brick construction, rebuilt in the interwar period by Count Henryk Piotr Krasiński. After the reconstruction, it became one of the most original architectural achievements in this region. It was a brick building, multi-storey, had a basement and a varied outer shape. It was set on a rectangular plan, with two avant-corps and a balcony. After a general renovation at the end of the 1960s, aimed at adapting it to a school function, the manor house was deprived of the

Alejką dochodzimy do obelisku poświęconemu ofiarom zbrodni katyńskich i katastrofy smoleńskiej. Obok niego posadzono sześć dębów upamiętniających polskich jeńców zamordowanych przez NKWD w Charkowie i Twerze. Po prawej stronie znajduje się pomnik poświęcony bohaterskim żołnierzom i powstańcom oraz ofiarom hitleryzmu i stalinizmu. Idziemy dalej alejką parkową w stronę widocznego za placem zabaw dawnego dworu Krasińskich.

Dwór w tym miejscu istniał jeszcze w okresie I Rzeczypospolitej. Jego dokładny opis pochodzi z roku 1776, wówczas był on budynkiem drewnianym otoczonym zabudowaniami gospodarczymi. Został zastąpiony budynkiem murowanym, przebudowanym w okresie międzywojennym przez hr. Henryka Piotra Krasińskiego. Po przebudowie stał się jednym z najbardziej oryginalnych dokonań architektonicznych w tym regionie. Był budowlą murowaną, piętrową, podpiwniczoną, o zróżnicowanej bryle. Założony na planie prostokąta, z dwoma ryzalitami i balkonem. Po dokonanym pod koniec lat 60. XX wieku generalnym remoncie, mającym na celu przystosowanie go do pełnienia funkcji szkolnej, dwór pozbawiono cech stylowych. Obecnie wchodzi w skład kompleksu Młodzieżowego Ośrodka Wychowawczego im. Karola Wojtyły.

Z parku wychodzimy po schodach na ulicę Fabryczną, która jest częścią dawnego i obecnego obszaru przemysłowego. Mijamy dwa mszańskie zakłady przemysłowe: MAX Produkcja Dystrybucja (wyroby cukiernicze) oraz „Refas" (wyroby z drewna, w tym meble szkolne). Przechodzimy wąskim chodnikiem pomiędzy terenem ośrodka, a Refasem i wchodzimy w ulicę Ogrodową. Idąc w prawo możemy zobaczyć długi ciąg starych budynków przemysłowych, w których mieści się m.in. najdłużej działający w Mszanie Dolnej zakład, tzw. „Octownia".

Mszana Dolna posiada tradycje lokalnego ośrodka przemysłowego. W 1885 r. czeski przemysłowiec Karl Warhanek założył zakład przy nowo wybudowanej linii kolejowej. Była to filia istniejącej od 1853 r. wiedeńskiej fabryki konserw rybnych. Ryby do Mszany sprowadzano aż z Morza Północnego. W ramach tego zakładu istniał także tartak parowy oraz dział produkujący ocet, który po zwiększeniu mocy produkcyjnej w 1943 r. stał się zakładem samodzielnym, tzw. „Octownią". Po zmianach organizacyjnych i właścicielskich działa ona do dzisiaj. W końcu XIX w. powstawały także inne zakłady. Jednym z nich był tartak Michała Adera, w którym produkowane były też meble gięte. Innym dużym mszańskim zakładem jest „Meblomet" Spółdzielnia Pracy, działający na tym terenie po przeniesieniu z Krakowa od 1956 r. Zakład produkował meble, wyposażenie dla restauracji, a nawet tapicerkę dla samochodu Syrena-Lux. Zakład przetrwał czasy transformacji, m.in. dzięki kooperacji z IKEĄ. Obecnie się unowocześnia i rozwija produkcję, sprzedając swoje wyroby także za granicę. Innym zakładem, który przetrwał czasy transformacji, jest niegdyś należący do grupy „INCO VERITAS" SA, zakład „TECHNI-FLEX" położony przy ul. Spadochroniarzy, produkujący tarcze ścierne. Inną zasłużoną mszańska firmą jest założona w 1936 r. Gminna Spółdzielnia „Samopomoc Chłopska".

Skręcamy w lewo i dochodzimy do kompleksu hotelowo-restauracyjnego pod nazwą Folwark Stara Winiarnia. Kompleks składa się z trzech budynków otaczających dziedziniec. Na uwagę zasługuje kamienny piętrowy budynek, w którym mieści się restauracja. Wewnątrz zachowały się stare sklepienia kolebkowe z lunetami.

Z parku vychádzame schodmi na ulicu Fabryczna, ktorá je súčasťou dávneho a súčasného priemyselného areálu. Míňame dva priemyselné podniky: MAX Produkcja Dystrybucja (cukrárenské výrobky) a „Refas" (výrobky z dreva vrátane školského nábytku). Kráčame úzkym chodníkom medzi areálom strediska a Refasom, vchádzame na ulicu Ogrodowú. Keby sme odbočili doprava, mohli by sme uvidieť dlhý rad starých priemyselných budov, v ktorých sa nachádza o. i. najdlhšie fungujúci podnik v Mszane Dolnej, tzv. „Octownia" (Octáreň).

Mszana Dolna má tradície miestneho priemyselného centra. V roku 1885 český podnikateľ Karl Warhanek založil závod pri novopostavenej železničnej trati. Bola to filiálka viedenských závodov na rybacie konzervy existujúcich od roku 1853. Ryby boli dovážané do Mszany až zo Severného mora. V závode fungovala tiež parná píla a oddelenie výroby octu, ktoré sa po rozšírení výrobných kapacít v roku 1943 premenilo na samostatný závod, tzv. Octáreň. Po organizačných a majetkových premenách funguje dodnes. Koncom 19. storočia vznikali tiež iné podniky. Jedným z nich bola píla Michała Adera, v ktorej sa vyrábal aj nábytok z ohýbaného dreva. Iným veľkým podnikom z Mszany je „Meblomet", ktorý tu pôsobí od roku 1956 po presťahovaní z Krakova. Závody vyrábali nábytok, zariadenia pre reštaurácie a dokonca čalúnenie pre vozidlá značky Syrena – Lux. Závod prežil transformačné obdobie vďaka spolupráci s reťazcom IKEA. Dnes sa modernizuje a rozširuje výrobu, svoje výrobky predáva tiež do zahraničia. Iným podnikom, ktorý prežil časy transformácie, je TECHNI-FLEX na ul. Spadochroniarzy, vyrábajúci brúsne kotúče, ktorý v minulosti patril do skupiny INCO VERITAS SA. Ďalšou dôležitou mszanskou firmou je Obecné svojpomocné družstvo „Samopomoc Chłopska" založené v roku 1936.

features of its original style. At present, it is a part of the complex of the Karol Wojtyła Youth Education Centre.

From the park, we go up the stairs to Fabryczna Street, which is a part of the former and present industrial area. We pass two Mszana industrial plants: the MAX Production Distribution (confections) and "Refas" (wooden products, including school furniture). We walk along the narrow pavement between the Education Centre and Refas, and enter Ogrodowa Street. Going to the right, we can see a long row of old industrial buildings, which include, among others, the longest operating plant in Mszana Dolna, the so-called "Octownia" (vinegar brewery).

Mszana Dolna is traditionally a local industrial centre. In 1885, Czech industrialist Karl Warhanek established a facility near the newly built railway line. It was a branch of the Viennese canned fish factory, established in 1853. Fish were brought to Mszana all the way from the North Sea. Within this plant, there was also a steam sawmill and a department for the production of vinegar, which, after increasing the production capacity in 1943, became an independent factory, the "Octownia". After organisational and ownership changes it functions to this day. At the end of the 19th century, other facilities were established. One of them was Michał Ader's sawmill, where bent furniture was produced, as well. Another large factory in Mszana is the "Meblomet" Cooperative, working in this area since 1956, after being moved from Cracow. The facility produced furniture, equipment for restaurants, and even upholstery for the Syrena-Lux car. It survived the transformation period mainly by cooperating with IKEA. At present, it is modernising and developing its production, also selling products abroad. Another factory that survived the times of transformation is the "TECHNI-FLEX" facility, once belonging to the "INCO VERITAS" SA group, located at Spadochroniarzy Street,

Budynek wcześniej pełnił różne funkcje gospodarcze, m.in. był wykorzystywany jako stajnia i lamus dworski. W 1955 r. uruchomiono w nim wytwórnię win ziołowo-leczniczych. Mieszkańcy potocznie nazywali go „kasztelanką", później „winiarnią". Według zapisków dr. S Flizaka miał być zbudowany w II dziesięcioleciu XIX wieku. Istnieją jednak przypuszczenia, że obiekt mógł być zbudowany w XVI w. jako kasztel.

Dochodzimy do ul. Józefa Marka, po lewej stronie widać ciąg zabudowań „Meblometu", my skręcamy w lewo. Ponownie napotykamy czarny szlak, którym idziemy do ul. Władysława Orkana. Stamtąd mijając zrewitalizowany plac targowy wracamy do głównego skrzyżowania.

Mszana Dolna w XIX wieku

Odbočujeme doľava a blížime sa k hotelovému a reštauračnému komplexu s názvom **Folwark Stara Winiarnia**. Komplex tvoria tri budovy obklopujúce nádvorie: pozornosť si zaslúži kamenná poschodová budova, v ktorej sa nachádza reštaurácia. Vo vnútri sa zachovala pôvodná valená klenba s lunetami.

Budova predtým plnila rôzne hospodárske funkcie, využívala sa napr. ako stajňa a sklad. V roku 1955 tu bola otvorená výrobňa liečivých bylinkových vín. Obyvatelia ju hovorovo nazývali „kasztelanka", potom „vináreň". Podľa záznamov doktora S. Flizaka objekt bol postavený v 2. desaťročí 19. storočia. Existujú však predpoklady, že mohol byť postavený už v 16. storočí ako kaštieľ.

Prichádzame na ul. Józefa Marka, na ľavej strane vidieť rad budov „Meblometu", my odbočujeme vľavo. Opäť natrafíme na čierny turistický chodník, ktorým ideme k ul. Władysława Orkana. Z tohto miesta prejdeme popri revitalizovanom trhovisku a vrátime sa na hlavnú križovatku.

producing abrasive discs. Another important company from Mszana is the "Samopomoc Chłopska" Municipality Cooperative, founded in 1936.

We turn left. We can see a hotel and restaurant complex called **Folwark Stara Winiarnia**. The complex consists of three buildings surrounding a courtyard. The two-story stone building which houses the restaurant is noteworthy. Inside, the old barrel vaults with lunettes have been preserved.

The building was used for various purposes on the manor estate, i.a. as stables and a lumber house. An herbal and medicinal wine factory was opened there in 1955. The inhabitants colloquially called it "the castellan's", and later "the winery". According to Dr. S. Flizak, it was built in the second decade of the 19th century. However, there is much speculation that the building could have been built in the 16th century as a castellum.

We come to Józefa Marka Street. To the left, we can see the "Meblomet" buildings, but we turn left. We meet the black trail again and we follow it to Władysława Orkana Street. There, passing a revitalised market square, we return to the main intersection.

Wycieczka na Lubogoszcz

Początek trasy, jak trasa nr 1 przez most na Mszance, za mostem w lewo w ul. Spadochroniarzy wzdłuż rzeki. Następnie idziemy w stronę kościoła, mijając budynek Urzędu Gminy Mszana Dolna, obok niego rozległy parking. Gmina obejmuje 9 sołectw, wcześniej wchodzących w skład wspólnej z miastem Mszana Dolna jednostki.

Z parkingu do góry schodami pod kościół św. Michała i przejście na **Rynek**. Tu spotykamy znaki zielone. Rynek o kształcie zbliżonym do kwadratu jest mało okazały, ale świadczy o miejskiej historii Mszany. Miasto lokowano na lewym brzegu rzeki Mszanki na dość wyniosłej skarpie nadrzecznej. Tuż przy Rynku zlokalizowany został kościół. Dawniej o posiadaniu praw miejskich świadczył stary ratusz, spalony podczas potopu szwedzkiego. Został on następnie odbudowany, pełniąc funkcję budynku dworskiego, w którym znajdowała się m.in. karczma. Budynek rozebrano w okresie międzywojennym, ale zarys jego fundamentów został odtworzony w wyniku rewitalizacji. Rynek mszański był świadkiem wydarzeń z okresu I wojny światowej. To tutaj doszło do rozwiązania tzw. Legionu Wschodniego, a następnie, w dniu 26 września 1914 r., do złożenia w obecności Józefa Hallera przysięgi przez część legionistów z rozformowanego legionu. Weszli oni w skład nowo utworzonego 3 pułku piechoty legionów, wzmocnionego Legionem Śląskim. Nowo utworzona jednostka została skierowana na front. Brała udział w walkach w Karpatach Wschodnich, a następnie weszła w skład II Brygady Legionów. Tu także, 14 maja 1916 r., w ramach obchodów rocznicy Konstytucji 3 Maja, w których brało udział ponad 1 000 osób, zaprezentowano tarczę Legionów z mszańskim herbem.

Začiatok trasy prechádza ako v prípade trasy č. 1 mostom cez Mszanku, za mostom musíme odbočiť doľava na ul. Spadochroniarzy, pokračujeme pozdĺž rieky. Potom smerujeme ku kostolu, míňame budovu Obecného úradu Mszany Dolnej, pri budove sa nachádza veľké parkovisko. Obec sa skladá z 9 dedín, ktoré v minulosti tvorili jeden celok spolu s mestom Mszana Dolna.

Z parkoviska ideme hore schodmi ku kostolu sv. Michala, prechádzame na **Námestie** (Rynek). Tu natrafíme na zelené značky turistického chodníka. Námestie je takmer štvoruholníkové, nie je veľmi veľké, ale svedčí o mestskej histórii Mszany. Mesto vzniklo na ľavom brehu rieky Mszanka na vysokom riečnom svahu. Tesne pri námestí bol postavený kostol. V minulosti svedčila o mestských právach stará radnica, ktorú bola spálená počas švédskej potopy. Potom bola budova radnice opäť postavená, patrila ku komplexu budov kaštieľa, nachádzala sa tu o. i. krčma. Budova bola zbúraná v medzivojnovom období, ale pôdorys jej základov bol počas revitalizácie obnovený. Námestie v Mszane bolo svedkom udalostí z obdobia 1. svetovej vojny. Tu bol rozpustený Východný légion, potom, 26. septembra 1914, sa za prítomnosti Józefa Hallera konala prísaha časti legionistov z rozpusteného légionu. Títo vojaci sa pridali k novovytvorenému 3. pechotnému pluku légionov, ktorý bol posilnený Sliezskym légionom. Nová jednotka bola vyslaná na front. Zúčastnila sa na bojoch vo Východných Karpatoch, potom sa stala súčasťou II. brigády légionov. Na námestí bol tiež 14. mája 1916 počas osláv výročia prijatia Ústavy 3. mája, na ktorých sa zúčastnilo viac ako 1 000 osôb, prvý raz predstavený štít Légionov s erbom Mszany.

Východný légion. Poľská vojenská jednotka vytvorená v Ľvove v roku 1914 ako dobrovoľnícka formácia, do ktorej patrili členovia Bartošových družín a Poľských strelecких družín, Poľných sokolích družín ľvovského obvodu. Jedným z veliteľov tejto jednotky bol kapitán Józef Haller,

This route begins across the bridge over Mszanka river, just like route No. 1. After the bridge, we turn left into Spadochroniarzy Street and walk along the river. Then we go towards the church, passing the building of the Mszana Dolna Municipal Office. There is a large parking lot next to it. The municipality comprises 9 sołectwos, which previously formed a single administrative unit with the Town of Mszana Dolna.

We take the stairs up from the parking lot to the St. Michael's Church. There is a passage to the **Town Square** here. We will see green trail signs. It is square-shaped and not very impressive, but it testifies to the history of Mszana. The town was located on the left bank of Mszanka river on a rather high riverside embankment. A church was built right next to the town square. The old town hall, which burned down during the Swedish Deluge, was evidence of the town's municipal rights. When it was rebuilt, it functioned as a manor outbuilding and housed a pub. The building was demolished in the interwar period, but the outline of its foundations was reconstructed and revitalised. The Mszana town square bore witness to the events of the First World War. The Eastern Legion was disbanded here. The town square was also the place where, on 26 September 1914, some legionnaires from the disbanded military unit swore an oath in the presence of Józef Haller. They became a part of the newly created 3rd Legions Infantry Regiment, strengthened by the Silesian Legion. The newly established unit was sent to the front. It took part in battles in the Eastern Carpathians, and then joined the 2nd Brigade of the Polish Legions. It was also here, that on May 14, 1916, the shield of the Legions with the Mszana coat of arms was presented during the celebration of the anniversary of the Constitution of 3 May, which was attended by over 1,000 people.

Eastern Legion – a Polish military unit established in Lviv in 1914 functioning on the basis of a voluntary enlistment

Legion Wschodni. Polska formacja wojskowa utworzona we Lwowie w 1914 r. na zasadzie ochotniczego zaciągu, spośród członków Drużyn Bartoszowych i Polskich Drużyn Strzeleckich Sokolich Drużyn Polowych okręgu lwowskiego. Jednym z dowódców jednostki był kpt. Józef Haller, późniejszy generał Wojska Polskiego i dowódca „Błękitnej armii". Legion, z uwagi na to, że był w fazie organizacji, nie wziął udziału w walkach. Wskutek postępującej ofensywy rosyjskiej był stopniowo przenoszony na zachód Galicji, by ostatecznie 16 września 1914 roku dotrzeć do Mszany Dolnej. Tutaj w dniu 21 września 1914 r. został rozwiązany.

Z Rynku wchodzimy w ulicę Leśną i zaraz po lewej stronie widzimy kapliczkę z 1894 r. z figurami Matki Boskiej z Lourdes, św. Mikołaja i św. Floriana. Szlak następnie mija położony po prawej stronie przedwojenny budynek, dawny dom wypoczynkowy dla księży, dzisiaj będący siedzibą przedszkola, i dochodzi do znajdującego się po lewej stronie zespołu budynków Zgromadzenie Sióstr Franciszkanek Rodziny Maryi. Wśród nich wyróżnia się budynek dworku typu staropolskiego z charakterystycznymi kolumnami.

Zgromadzenie Sióstr Franciszkanek Rodziny Maryi, założone w 1857 r. przez abp. Zygmunta Szczęsnego Felińskiego, przybyło do Mszany Dolnej w 1920 r. Po przyjeździe siostry zajęły się pracą przy kościele i prowadzeniem ochronki dla dzieci. Obecnie prowadzą przedszkole zlokalizowane przy ul. św. Maksymiliana Marii Kolbego, który w okresie międzywojennym gościł w Mszanie Dolnej.

neskorší generál Poľskej armády a veliteľ „Modrej armády". Légión bol vo fáze organizácie a preto sa nezúčastnil na bojoch. V dôsledku presúvajúcej sa ruskej ofenzívy bol postupne presúvaný na západ Haliča, 16. septembra 1914 sa dostal až do Mszany Dolnej. Tu bol zrušený 21. septembra 1914.

Z námestia (Rynek) vchádzame na ul. Leśna a hneď na ľavej strane vidíme kaplnku z roku 1894 so sochami Panny Márie Lurdskej, sv. Mikuláša a sv. Floriána. Cesta nás ďalej vedie pozdĺž predvojnovej budovy, ktorú vidíme na pravej strane. Je to dávny rekreačný dom pre kňazov, dnes sa tu nachádza materská škola. Ulica smeruje k ďalším budovám – na ľavej strane vidíme komplex **Zhromaždenia sestier františkánok rodiny Panny Márie**. Pozornosť upúta budova kúrie v staropoľskom type s charakteristickými piliermi.

Zhromaždenie sestier františkánok rodiny Panny Márie bolo založené v roku 1857 arcibiskupom Zygmuntom Szczęsnym Felińským, do Mszany Dolnej prišlo v roku 1920. Po príchode sa sestry začali venovať práci v kostole a viedli tiež útulok pre deti. Dnes prevádzkujú materskú školu na ul. św. Maksymiliana Marii Kolbego, ktorý v medzivojnovom období navštívil Mszanu Dolnú.

Cesta začína stúpať. Na ľavej strane môžeme spozorovať posledné, veľmi zničené, príklady starej mszanskej zástavby. Dorazíme na križovatku, na ktorej sa nachádza informačná tabuľa o cieli nášho výletu. Predtým, na ľavej strane, v záhrade, uvidíme drevený dom. Jeho spolumajiteľom bol známy himalájista Maciej Berbeka, ktorý zahynul v roku 2013 počas pokusu o dobytie vrcholu Broad Peak v Karakorame.

Z tohto miesta môžeme prejsť bez turistického chodníka približne 400 m po ceste smerom k murovanej kaplnke na tzv. Antoszówke. V interiéri sa nachádza drevený oltár,

from the members of the Bartoszowa Troops and Polish Rifle Troops of the Sokół Field Troops of the Lviv district. One of the commanders of this unit was Cpt. Józef Haller, later general of the Polish Army and commander of the "Blue Army". Due to the fact that the Legion was still in the organisational phase, it did not take part in the fighting. Due to the Russian offensive, it gradually moved to the western part of Galicia, and on 16 September 1914 arrived in Mszana Dolna. On 21 September 1914, it was disbanded here.

From the town square we enter Leśna Street. A chapel from 1894 with the figures of Our Lady of Lourdes, St. Michael and St. Florian stands just to the left. The trail leads by a pre-war building on the right. It was a former holiday home for priests, and today it houses a kindergarten. Then, the path reaches the **Congregation of the Franciscan Sisters of the Family of Mary**, which we can see on the left. Among them, an Old Polish manor house with characteristic columns stands out.

The Congregation of the Franciscan Sisters of the Family of Mary, founded in 1857 by Archbishop Zygmunt Szczęsny Feliński, came to Mszana Dolna in 1920. After their arrival, the sisters started working at the church and running an orphanage for children. They currently run a kindergarten located at św. Maksymiliana Maria Kolbego Street, who settled Mszana Dolna during the interwar period.

The trail begins to rise. On the left side you can see the last, rather worn-out examples of old Mszana buildings. We come to an intersection, where we will find an information board about the purpose of our trip. But before that, we see a wooden house on the left side of the garden. Its co-owner was the famous climber Maciej Berbeka, who died in 2013 while trying to reach the summit of Broad Peak in the Karakoram.

Szlak zaczyna się wznosić. Po lewej stronie można zobaczyć ostatnie, mocno podniszczone przykłady starej zabudowy mszańskiej. Dochodzimy do skrzyżowania, na którym jest zlokalizowana tablica informacyjna o celu naszej wycieczki. Wcześniej, po lewej stronie w ogrodzie, wznosi się drewniany dom. Jego współwłaścicielem był znany himalaista Maciej Berbeka, który w 2013 roku zginął podczas próby zdobycia szczytu Broad Peak w Karakorum.

Z tego miejsca można podejść bez szlaku ok. 400 m drogą na wprost do murowanej kaplicy na tzw. Antoszówce. Wewnątrz znajduje się drewniany ołtarz wykonany przez mszańskiego rzeźbiarza ludowego, a na bocznych ścianach znajdują się freski z XIX w. W kaplicy odbywają się tradycyjne nabożeństwa majowe, w których uczestniczą okoliczni mieszkańcy.

Szlak skręca w prawo i dalej wznosi się ulicą Leśną. Po lewej widać wyraźnie masyw Lubogoszcza. Następnie, po skręcie w lewo, szlak doprowadza nas do rozwidlenia dróg. Tam znajduje się szlakowskaz. Mijamy ostatnie zabudowania, kończy się asfalt i wchodzimy na tzw. składnicę drewna – duży plac składowania i przeładunku drewna pozyskiwanego z lasów na Lubogoszczu. Szlak tu jest słabiej oznaczony, trzeba przejść przez plac i na końcu jest widoczny znak, który kieruje nas w drogę leśną w prawo. Rozpoczyna się dość strome i kamieniste podejście, na krótkim odcinku pokonujemy ok. 200 m w pionie, przez ładny las dolnoreglowy jodłowo-bukowy. Potem na krótko szlak łagodnieje, ale za skrzyżowaniem dróg leśnych znów zaczyna się wznosić, teraz już mniej stromo. Wreszcie osiągamy grzbiet i skrzyżowanie ze szlakiem czerwonym. Następnie skręcamy w prawo. Po ok. 100 m marszu szlakiem zielonym i czerwonym dochodzimy na szczyt.

Lubogoszcz (967 m n.p.m. najwyższy, wschodni szczyt). Tworzy wydłużony wał, jest zbudowany m.in. z fliszu karpackiego, który jest materiałem niestabilnym, stąd na stokach zachodzą silne procesy osuwiskowe. Skutkiem tych procesów było powstanie szeregu zapadlisk w terenie oraz dwóch małych stawów na stokach góry. Góra ma cenny drzewostan, a nasiona rosnących tam drzew iglastych gromadzone są w centralnym banku nasion. W 2003 r. na północnych stokach odkryto stanowisko paproci języcznik zwyczajny. Nazwa góry oznacza miejsce, gdzie się „lubo" (miło) gości. Większe kontrowersje budzi to, czy ta nazwa jest rodzaju męskiego, czy żeńskiego. Zdania na ten temat są podzielone, ale mieszkańcy Mszany raczej skłaniają się do pierwszej wersji.

Na szczycie znajduje się niewielka polana. Na niej replika krzyża ze szczytu Sass Pordoi w Dolomitach włoskich. Na lewo od krzyża znajduje się mały obelisk poświęcony Andrzejowi Cyrwusowi, lokalnemu działaczowi, który był aktywnym członkiem Koła Pszczelarzy, działaczem sportowym oraz jednym z animatorów akcji *Odkryj Beskid Wyspowy*. Na polanie można skorzystać z ław i stołów. Lubogoszcz jest szczytem mało widokowym, bardzo fragmentaryczna panorama rozciąga się ze wschodniego skraju polany. Wystarczy jednak, aby zobaczyć, jak bardzo wyniesiona jest ta góra nad otaczające ją tereny.

ktorého autorom je mszanský ľudový rezbár, na bočných stenách uvidíme fresky z 19. storočia. V kaplnke sa slúžia tradične májové bohoslužby, na ktorých sa zúčastňujú miestni obyvatelia.

Cesta odbočuje doprava a ďalej stúpa ulicou Leśnou. Na ľavej strane výrazne vidieť masív Lubogoszcza. Keď odbočíme doľava, cesta nás zavedie na rázcestie. Nachádza sa tu smerová tabuľa. Míňame posledné budovy, končí sa asfalt a vchádzame na skládku dreva, kde sa skladuje a pripravuje na nakládku drevo vyťažené v lesoch na svahoch vrchu Lubogoszcz. Chodník je na tom mieste slabšie označený, musíme prejsť cez skládku dreva a na konci je viditeľná značka, ktorá nás usmerní na lesnú cestu doprava. Začína sa pomerne strmé stúpanie plné kameňov, na krátkom úseku musíme zdolať približne 200 m smerom hore, ideme pekným zmiešaným jedľovo-bukovým lesom. Potom nás čaká krátky mierny úsek, ale za križovatkou lesných ciest opäť začína stúpať, ale teraz už nie tak strmo. Nakoniec vychádzame na hrebeň a na križovatku s červeným chodníkom. Následne odbočujeme doprava. Po 100 m chôdze po zelenom a červenom chodníku dorazíme na vrchol.

Lubogoszcz (967 m n. m., najvyšší, východný vrchol). Je to dlhší val tvorený o. i. karpatským flyšom, ktorý je nestabilným materiálom, preto na svahoch dochádza k zosuvom. V dôsledku týchto procesov vzniklo veľa prepadlísk a dve menšie jazierka na svahoch. Rastú tu vzácne stromy, semená tých ihličnatých sa ukladajú do centrálnej banky semien. V roku 2003 bolo na severných svahoch objavené stanovisko paprade jelení jazyk. Názov vrchu znamená pohostinné miesto. Väčšie kontroverzie vyvoláva to, či je tento názov mužského alebo ženského rodu. Názory sú v tomto prípade rozdielne, ale obyvatelia Mszany sa prikláňajú skôr k tejto prvej verzii.

From this place, you can walk outside of the trail for about 400 metres along the road straight to the brick chapel on Antoszówka. There is a wooden altar made by a Mszana folk sculptor inside, and the side walls are decorated with frescoes from the 19th century. Traditional May services are held in the chapel, attended by local residents.

The trail turns right and continues up Leśna Street. You can clearly see the Lubogoszcz mountain on the left. Then, after turning left, the trail leads us to a fork in the road. There is a trail marker here. We pass the last buildings, the asphalt ends and we enter a wood yard – a large yard for storing and reloading wood harvested from the forests of Lubogoszcz. The trail isn't marked very well here. We have to cross the yard and at the end we will see a sign that will direct us to the forest path to the right. A rather steep and rocky climb awaits us. In a short distance the ascend is around 200 m upwards, through a nice, submontane, fir and beech forest. Then the trail becomes easier for a short time, but after the crossing of forest roads it starts to rise again, now less steeply. Finally, we reach the ridge and the crossing with the red trail. We turn right. After approximately 100 metres of walking along the green and red trails, we reach the top.

Lubogoszcz (967 m MSL, the highest eastern peak). It has an elongated ridge, and is built, inter alia, from Carpathian flysch, which is an unstable material, hence strong landslide processes take place on the slopes. The result of these processes was the formation of a series of sinkholes and two small ponds on the slopes of the mountain. The mountain has a valuable forest stand, and the seeds of the conifers that grow there are collected in the Central Seed Bank. In 2003, the habitat of the hart's-tongue fern was discovered on the northern slopes. The name of the mountain means a place

Na vrchole sa rozprestiera malá čistinka. Na nej sa nachádza replika kríža z vrchu Sass Pordoi v talianskych Dolomitoch. Vľavo od kríža je malý obelisk venovaný Andrzejovi Cyrwusovi, miestnemu aktivistovi, ktorý pôsobil v združení včelárov, športovom klube a bol jedným z propagátorov akcie Objavte Ostrovné Beskydy. Na lesnej čistinke si môžeme na laviciach a stoloch oddýchnuť. Lubogoszcz neponúka panoramatické výhľady, veľmi fragmentárny výhľad sa otvára z východného okraja čistinky. Je však dostatočný na to, aby sme si uvedomili, ako vysoko sa tento vrchol vypína ponad okolité územie.

where guests are welcome (lubo – enjoy, gość – guest). The grammatical gender of the mountain seems much more controversial. The opinions on this subject are divided, but the inhabitants of Mszana prefer it as a masculine noun.

There is a small clearing at the top. It features a replica of the cross from the Sass Pordoi peak in the Italian Dolomites. There is a small obelisk to the left of the cross. It is dedicated to Andrzej Cyrwus, a local activist, who was an active member of the Beekeepers' Circle, sports activist and one of the animators of the "Discover the Island Beskids" campaign. There are benches and tables in the clearing. Lubogoszcz is not a very scenic peak; only a fragmentary panorama extends from the eastern edge of the clearing. It is enough, however, to see how elevated this mountain is above the surrounding areas.

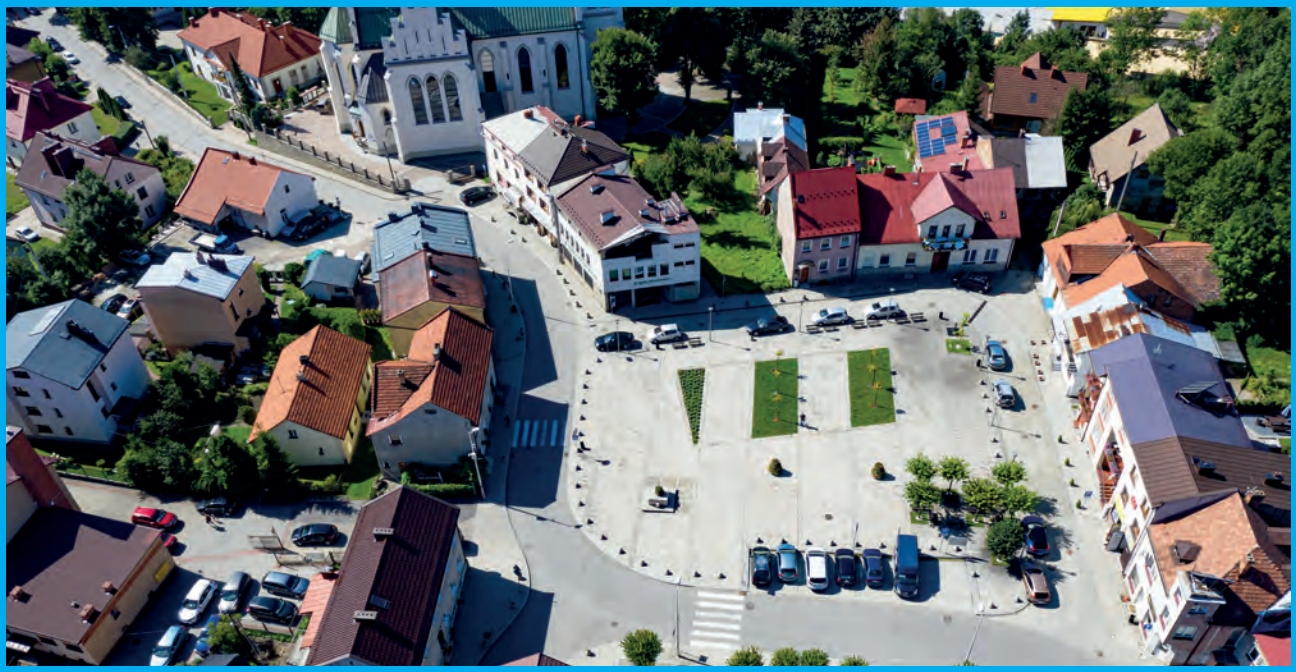

Bibliografia:

Władysław Maciejczak, *Mszana Dolna i okolice*, Wydanie II Mszana Dolna 2000,

Praca zbiorowa, *Gorce. Przewodnik dla prawdziwego turysty*, Wydanie III Rewasz 2020,

Józefa Kobylińska *Słownik Gwary Zagórzańskiej*, Wydawnictwo Naukowe AP w Krakowie 2001,

Franciszek Sikora, *Mszański zespół osadniczy w średniowieczu*, fragment pozycji: *Ojczyzna bliższa i dalsza. Studia historyczne ofiarowane Feliksowi Kirykowi w sześćdziesiątą rocznicę urodzin*, Wydawnictwo i Drukarnia „Secesja" Kraków 1993,

Mapa turystyczna *Beskid Wyspowy Pogórze Wiśnickie*, Wydawnictwo Compass Kraków 2020,

Pod sąd. Historya Legionu Wschodniego, Sosnowiec 1914. (Zbiory Śląskiej Biblioteki Cyfrowej),

Maria Działo, *Kościół św. Michała Archanioła*, [w:] *Sakralne Dziedzictwo Małopolski*, 2021, źródło: https://sdm.upjp2.edu.pl/dziela/kosciol-sw-michala-archaniola-,2

https://www.facebook.com/Mszana.Dolna.na starej fotografii,

https://pl.climate-data.org/,

https://jbc.bj.uj.edu.pl/Content/643631/zip/ dot. Adera,

https://www.polskawliczbach.pl/Mszana_Dolna#dane-demograficzne,

http://www.mszana-dolna.pl/index.php?name=Historia&lev=2&lang=pl&select=020400,

https://folwarkstarawiniarnia.pl/historia.

https://www.facebook.com/Mszana.Dolna.na.starej.fotografii/

https://www.facebook.com/Mszana.Dolna.na.starej.fotografii/

ISBN 978-83-963135-2-2

Egzemplarz bezpłatny. | Nepredajné. | Free copy.

Mikroprojekt współfinansowany przez Unię Europejską z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego
oraz z budżetu państwa za pośrednictwem Euroregionu „Tatry" w ramach Programu Interreg V-A Polska-Słowacja 2014-2020.
Mikroprojekt spolufinancovaný Európskou úniou z Európskeho fondu regionálneho rozvoja
a zo štátneho rozpočtu prostredníctvom Euroregiónu „Tatry" v rámci Programu Interreg V-A Poľsko – Slovensko 2014 – 2020.
Micro-project co-financed by the European Union from the European Regional Development Fund
and the state budget through the Euroregion "Tatry" under Interreg V-A Poland-Slovakia Programme 2014-2020.

Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego